

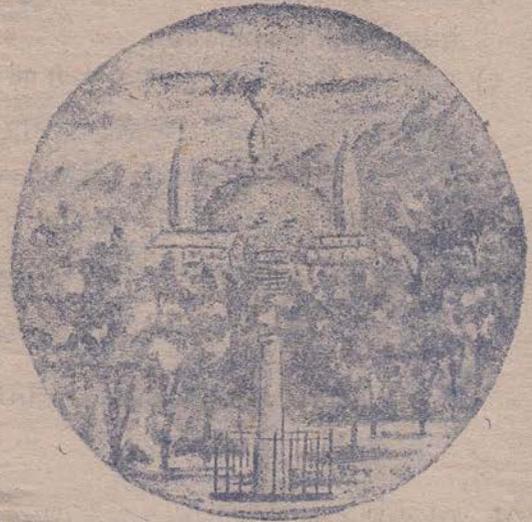
नमो तस्स भगवतो अरहतो सम्मासम्बुद्धस्स

आनन्द भूमि

THE ANANDA-BHOOMI (BUDDHIST MONTHLY)

यस भित्र

१. बुद्ध-वचन	१
२. सम्पादकीय	२
३. कः पन्थाः ?	३
४. नरजन्म दुर्लभ	६
५. बुद्धको खोजी	६
६. थाइल्याण्डको संघव्यवस्था	७
७. बुद्ध, डा. राधाकृष्णन र एक फुचो	११
८. नेपालको जात र जनजातिको . . .	१५
९. डा० भिक्षु घर्मरक्षित	१८
१०. बुद्ध ! तिमी आऊ	२२
११. <i>Buddha—the Enlightend one</i>	२३
१२. अष्टरत्न उपासक	२६
१३. बुद्ध छद्म वैज्ञानिक नं क्षः	२९
१४. बौद्ध-गतिविधि	३१

एक प्रतिको रु. ३। वार्षिक ग्राहक शुल्क रु. ३०। आजीवन ग्राहक शुल्क रु. ३००।

बुद्धसम्बत् २५३५

होलिपुन्ही

विक्रमसम्बत् २०४८

चैत्र

बेपालसम्बत् १११२

चिल्लाष्व

1992 A. D.

March

वर्ष १९

पंक ११

Vol. 19

No. 11

‘आनन्दभूमि’ को नियम

- १) “आनन्दभूमि” आनन्दकुटी विहारद्वारा प्रकाशित हुने पहिलो बुद्धधर्म सम्बन्धी मासिक पत्रिका हो। यो प्रत्येक पूर्णिमाको दिनसम्ममा निस्कनेछ। यसको आजीवन ग्राहकशुल्क रु. ३०० र वार्षिक ग्राहकशुल्क रु. ३०।- छ। जुनसुकै महिनामा पनि ग्राहक बन्न सकिन्छ। एक प्रतिको रु. ३।- मात्र।
- २) यो आनन्दकुटीविहारगुठीको मुखपत्र हो। यसमा बुद्धधर्मसँग सम्बन्धित विषय छापिनेछ।
- ३) लेखकद्वारा प्रकट भएका कुनैपनि विचारमा लेखको उत्तरदायित्व लेखकमै हुनेछ, सम्पादकमण्डल हुनेछैन।
- ४) लेखकले नेपाली, नेपालभाषा, अंग्रेजी र नेपालका अरू गुरुङ्ग आदि भाषामध्ये कुनैपनि भाषामा लेखि पठाउन सकिन्छ र पठाइएको लेख फिर्तापठाउने व्यवस्था गर्न नसकिने भएको ले प्रतिलिपि आफूसँग राखि पठाउनु वाञ्छनीय छ। अंग्रेजी बाहेक अरू कुनै पनि भाषाको लिपि देवनागरी हुनुपर्दछ।
- ५) लेख पठाउँदा पूरा साइजको कागजमा एकपट्टिमात्र लेखेर पठाउनुपर्नेछ। कार्बोनहाली उतारिएको प्रतिलिपि लेखलाई स्थान नदिन सकिनेछ।
- ६) ग्राहकशुल्क, विज्ञापन तथा प्रबन्ध सम्बन्धी पत्र व्यवस्थापकको नाउँमा आनन्दभूमिकार्यालयमा पठाउनुपर्दछ। पत्रव्यवहार गर्दा आफ्नो ग्राहकसंख्या तथा नाम ठेगाना राम्ररी लेखिएको हुनु जरूरी छ। ठेगाना हेरचेर भएमा व्यवस्थापकलाई सूचना दिनुपर्छ र पत्रिका समयमा नपुगे लेखित सूचना दिने गर्नुपर्दछ।
- ७) कुनै पनि लेख प्रकाशित गर्ने वा नगर्ने अधिकार सम्पादकमै रहनेछ।

मूर्खपिसं थः त थः हे शत्रु समान जुया पापकर्म याई
गुकिया कर्मफलं लिपा थः त तं असह्य दुःख जुई

[धम्मपद]

(अन्तिम कभरया ल्यं)

वहारय् दक्षिणं पुन्ही पतिकं तुतः ब्वनेगुली अण्वः
उपस्थित जूयिं दानरत्न शाक्य व नेमकर शाक्ययात
सभापतिया पाखें स्वांमाः व्वखायेकाः सम्मानित याःगु
जुल।

थुवाः अण्डरत्न शाक्य हृदयगति बन्द जुयाः मन्त।
पुन्हीकुन्हु थ परिवार सहित जानाः भवगान्या प्रतिन-
यात प्रोशेसन सहित नगर परिक्रमा यायेगु ग्वसान-
लगय् जुजुं थः हे मदया वंगुलिं सिपुन्हीया जात्रा
मज्जू जुल। मदुमेस्या पुण्यस्मृतिस आनन्दभूमि
१००।- सहयोग प्राप्त जूगु दु।

अण्डरत्न उपासक मन्त

१११२ सिल्लाख १५, येँ-

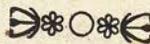
बुद्धधर्मय् तच्चवतं ह्यःह्य भ्वाइस अफ रेडियोया

आनन्दभूमि

प्रधान-सम्पादक
भिक्षु अश्वघोष
फोन नं. २१५०२०

व्यवस्थापक
भिक्षु मैत्री

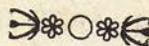
सम्पादक
सुवर्ण शाक्य
फोन नं २-१२८५५
पोस्टबक्स नं. १४१८

व्यवस्थापन सहयोगी
श्रामणेर [कोण्डञ्ज]

कार्यालय

'आनन्दभूमि'

आनन्दकुटीविहार
पोस्टबक्स नं. ३००७
स्वयम्भू, काठमाडौं
फोन नं. २-७१४२०

प्रकाशक

आनन्दकुटी विहारगुठी
आनन्दकुटी, काठमाडौं

नगर-कार्यालय

श्रीघःविहार
नःघल टोल
काठमाडौं ।
फोन नं. २-२७१५०

इन्द्रियलाई संयम गरी अशुभ बस्तुलाई नहेर्ने, भोजनमा मात्राज्ञान राख्ने र
श्रद्धावीर्य कायम राख्नेलाई पर्वतको ढुंगा र बतासले हल्लाउन
नसके झैं मारले डगाउन सक्दैन ।

सम्पादकीय

बुद्ध र अलौकिक कथा

बुद्ध मनुष्यकुलमा जन्मेका एक ऐतिहासिक व्यक्ति हुन् । उनी आफ्नै सत्प्रयासले महान् मानव बनेका व्यक्ति हुन् । कसैको आशीर्वाद र कृपा उनले कहिल्यै चाहेनन् । बुद्धत्व प्राप्त गरी तृष्णा विहीन भई सर्वज्ञ भएका उनले कसैलाई आशीर्वाद पनि दिएनन् र कृपाको रूपमा व्यवहार गरेनन् । मानिसलाई आफ्नो मालिक आफैँ भनेर शिक्षा दिई आफ्नै प्रयासमा उन्नति प्रगति र भलो हुने कुरा उनले अठोटसाथ सबैका सामू राखेका थिए । लोकहितार्थ आफूलाई समर्पण गरेका उनले अलौकिक व्यवहारमा न कसैलाई अल्झाउन चाहे न आफैँ अल्झिए । आफू आफ्नो अनुभव र विचार नै आफ्नो साक्षी हुन् भनेर मानिसलाई स्वतन्त्र राखी कसैको दासताबाट मुक्त गर्ने उनको विचार आज पनि बुद्धोपदेशको रूपमा संसार प्रसिद्ध छ ।

यस्ता बुद्धको विषयमा अलौकिक कथा आजकाल प्रशस्तमात्रामा सुनिनमा आउँछ । बुद्ध संबन्धी अलौकिक कथाहरू महायानी वज्रयानी धर्ममा धेरै पाइन्थे भने थेरवादमा पनि यस्ता कथाहरू पाइनु थालेका छन् । यस्ता पुस्तकहरूको प्रकाशनले बुद्धलाई नै एक अलौकिक र ईश्वरको रूपमा मान्नेहरू प्रशस्त भएका छन् । हिन्दूदेवदेवी र हिन्दूसंस्कारले व्याप्त नेपालमा बौद्धहरू प्रशस्त भएर पनि बुद्धलाई मान्ने तौरतरिका सबै हिन्दूपाराको नै चलन चल्तीमा रहेको छ । बुद्धप्रतिको श्रद्धा ईश्वर-प्रतिको भावनामा नै पोल्ने बौद्ध धर्माबलम्बीहरू प्रायः शतप्रतिशत नै नेपालमा देखिन्छन् । थेरवादी श्रमग भिक्षुहरूका विहारहरूमा गएर शुद्ध बौद्धभावना राख्दछन् तापनि संस्कार सबै हिन्दू पाराको देखिनाले हिन्दूहरू बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मकै एक तरिका हो भनी संझ्छन् । त्यस्तै बौद्धहरू पनि हिन्दू र बौद्धमा के फरक छ र ईश्वर भनेको सबै यउटै त हुन् नि भन्दछन् । बुद्ध ईश्वर हो होइन अहिले-सम्म उपासक उपासिकाहरूले राम्ररी संझ्न सकेका छैनन् । बुद्धलाई ईश्वर पारा नदिएमा उपासक उपासिका आकर्षित नहुने भए पनि भिक्षुहरूमा रहेको आभास हुन्छ ।

यस्तो स्थितिसँग सामना गरी शुद्ध बुद्धधर्म अपनाउन तन्मयताका साथ अगाडि सार्ने प्रवृत्तिलाई बढावा दिएर व्यवहारमा उतार्ने कोशीश गर्नु आजको बदलिँदो समयमा अत्यावश्यक भएकोछ । आलोचना सुन्ने बानी बसाल्नुपरेको छ र यथाशक्य सही आलोचनाको कदर गरी बानी व्यहोरामा संशोधन गर्नु बुद्धप्रति वास्तविक रूपमा आस्था राख्नु हुनेछ ।

कः पन्थाः ?

तेजनारायण पंजियार थारू

जम्बुद्वीप, आर्यावर्त, भारतखण्डमा मात्र सीमित रहेको महाभारत घटनाक्रममा यो प्रश्न आएको छ । अज्ञात यक्षले पाण्डुपुत्र युधिष्ठिरलाई यो प्रश्न गरेको थियो । युधिष्ठिर धर्मराजले 'महाजनो येन गतः स पन्था' भनी जवाफ दिएका थिए । युधिष्ठिरको जवाफले अज्ञात यक्ष संतुष्ट भई उनका मरेका चार भाइलाई पुनर्जीवित गरी पानी समेत खान दियो ।

ऐतिहासिक तथ्यविहीन तथाकथित हिन्दूधर्म-शास्त्र, वेद-पुराणमा आएका ठूल ठूला व्यक्तित्वका पात्र-मध्ये कसलाई महाजन भन्ने प्रश्न आज तर्कलाई आधार-लिई निस्कर्षमा पुग्न खोज्ने अंग्रेजीभाषाका पंडित हिन्दूहरू पनि स्वयं प्रश्न गर्न थालेका छन् । कः पन्थाः?

सबभन्दा पुरानो वेद ऋग्वेदमा आर्यहरूको शारीरिक बनावटको बरानि गर्दा— अग्लो, गोरो, केश कालो, आँखाको रंग कालो, चुच्चे नाक भएको विषय कुनै पनि आर्यरगत भएका प्रबुद्धले नकार्न कोशीश नगर्लान् भन्ने विषयमा म विश्वस्तछु । ऋग्वेद लगायत तीनवटै वेदमा नामसम्म उच्चारण नभएका तर आर्य-हरूको परमपिता परमेश्वर भगवान् कालो वर्ण मानिएको राम अथवा कालो कृष्ण कसरी हुन गयो? द्रविड समूहका काला द्वयले समयको चाक्लो अन्तरालमा यी गोरा आर्य-हरूलाई कस्ता कस्ता गुण लगाएर परमपिताका सनातन पदवी प्राप्त गर्न सफल भए ? यी गोरा आर्यहरू कसरी कालाहरूप्रति लडिए ?

एउटा अर्को, नीलो जसले गाँजा धतुरा पायो भने वर्षका वर्ष श्रीमती समेतलाई विर्सन्छन् । यस्तै एक पटक विहा गरी ल्याएको सुन्दरी श्रीमतीलाई घरमा एकलै छोडी कैयन वर्षसम्म गाँजा खाई लड्न रहँदा कुनै कुनै आर्यले तपाईंको त छोरा भएछ भनी खबर पुन्या-एछ । समाचार सुनी छक्क पर्दै, रिसाउँदै घरतिर लम्केछ । छोरालाई घरबाहिर खेलेको देख्दा रिस झन उम्लेछ र छोरालाई काटी स्वास्नीसँग बाइन घरभित्र पसेछ । भित्र तरुणी एवं सुन्दरी पार्वती नुहाउन लागेको देखेछ । श्रीमतीको नुहाउने बेलाको तरुण एवं सुन्दर देहयष्टि देखेर बल्ल होशमा आएछ र श्रीमतीसँग लस्सिन खोजेछ । बेला न कुबेलाको यो कुराले पार्वतीले पनि रौद्र रूपको अभिनय गर्न लागिन् । आइमाई रिसाउँदा झन सुन्दरी देखिन्छन् र उनी त्यसै प्रेमपासोमा परी काटिएको छोराको टाउकोमा हात्तीको टाउको राखी पुनर्जीवित गरे रे ? संसारमा एकलो हिन्दूदेश नेपालका सबै नेपाली हिन्दूलाई यो थाहा भएकै कुरा हो कि यीनै महादेव आफूलाई केही नराखी आफ्ना भक्तलाई सम्पत्तिको भारी लगाइदिन्छन् ।

यो त श्रुतिलाई आधार बनाई आफ्नो पेशागत हक हितलाई कायम राख्न सामाजिक चलन चल्तीमा ल्याएको विषय हो तर त्यो व्यक्ति जसको नामबाट सिंगै एशिया महादेश इतिहासको युगमा प्रवेश गरेर सम्पूर्ण संसारलाई नै शान्तिको पहिलो दियो बाली पथप्रदर्शक

भए र संसारले पनि त्यस दियोको उज्यालोबाट प्रभावित भई महामानवको संज्ञाले विभूषित गरे, त्यही महामानव आज आफ्नो जन्मभूमि एवं कर्मभूमि दुइटैमा अग्रहेलित छन् । संसारमा पाइएका अतीतका इतिहासमा यीनै एउटा यस्ता पुरुष भए जसको विचारधाराको साहित्य मात्र त के कला - कौशल एवं मानवजीवनको प्रत्येक क्षणको पाइलालाई प्रभावित पारेको छ । यीनले दुनिया-लाई कुनै नयाँ कुरा दिएनन् अपितु दुनियाँमा अनादि-कालदेखि क्षण प्रतिक्षण परिवर्तित रूपमा घटित भइरहेको विषयलाई आफ्नै किसिमबाट बुझी, साक्षात् अनुभव गरी सरल भाषामा दुनियामा फिँजाएर सबैलाई बुझाए । संसारको इतिहासलाई उद्दे लित गर्न सक्ने यो महापुरुषले आफूलाई कहिले पनि मानिस बाहेक अन्यथा हुने गर्व गरेनन् । उनले जे भने त्यै गरे र जे गरे त्यै भने । उनको सरल सिद्धान्तलाई दुई शब्दको छोटकरीमा टुंग्या-उने हो भने (१) यो दुनियामा दुःख छ - चराचर जीव यस दुनियामा जन्म प्राप्त गर्दछ, त्यसलाई भोक लाग्छ, रोग लाग्छ, बृद्ध हुन्छ र अन्तमा मृत्यु प्राप्त गर्छ - यस दुःखलाई बुझ्न सक्नुपर्छ (२) यस दुःखबाट छुटकारा पाउन सकिन्छ - त्यो बाटो बुझ्नुपर्छ र बुझेर त्यस बाटोमा हिँड्नुपर्छ । सांसारिक प्रवृत्तिमा यीनै साधारण तर अनिवार्य सत्यलाई हृदयंगम गर्न सक्ने अहिले-सम्मको मानवइतिहासका पहिला एवं अन्तिम व्यक्ति थारूजाति, शाक्यमूल एवं परिवारका शाक्यमुनि बुद्धको जन्मदेश नेपाल एवं कर्मदेश भारतका बडा बडा राज-नेता विदेश गई भीख माग्ने क्रममा भाषण गर्दा आफूलाई बुद्धको देशको मानिस, बुद्ध जन्मिएको देशको मानिस, बुद्धले ज्ञान प्राप्त गरेको देशको मानिस, बुद्धले आफ्नो सिद्धान्त प्रचार गरेको देशको मानिस भनी नाक फुलाउने

र चाहिए जतिको मित्र प्राप्त गरी आफ्नो देशको सम्बिधानमा "हिन्दू" हुनैपर्छ होइन भने "हिन्दूमात्र" लेखिएको पशुपतिको मन्दिरमा "टाउको फोडी मछु" भन्ने राजनेताहरूलाई प्रधानमन्त्री भीमसेन थापा मगरले निर्माण गरेको धरहराको टुप्पोबाट अज्ञात पक्षले ललकार्दै प्रश्न गर्दछ ।

नेपालको सम्बिधानमा अधिकार-कर्तव्य एवं नागरिकता भन्ने महत्त्वका कुरा समावेश गरी विश्वलाई प्रजातांत्रिक अभ्यासमा चलेको हुँ भन्ने सिद्धान्त भएपनि व्यवहारमा राष्ट्रका प्रथम श्रेणीका नागरिकहरू भारतको काशी नपुगेसम्म जीउको हाड समेत पवित्र नहुने मनसा, वाचा, कर्मणा समेतबाट अभिप्रेरित भएको विषयलाई हृदयंगम गर्दा हाम्रो नेपाली जीवनको प्रत्येक पाइलामा भारतरूपी नेल ठोकिएको विषय सपनामा पनि विसर्जित सकिन्न । यस उसले नेपालको प्रथम श्रेणीका ती नागरिकहरूको थलो भारततिर नै भएको तथ्य सर्वसिद्ध छ । यसैलाई मूल विषय बनाई नेपालमा परापूर्वकालदेखि अविच्छिन्न रूपमा बसोबास गरेका नेपालको जनसंख्याको अधिकतम संख्याका मंगोल समूहका व्यक्तिहरू पनि आफूलाई भारतबाट आएका हौं भन्ने विषय भारतमा राज्य गर्दा अठारौं शताब्दिदेखि नेपाल पसेका पछिमी गोरालहरूको छापामा समेत लेखिएको देखाइन्छ । भारत-सँगको यस्तो सामाजिक एवं सांस्कृतिक क्षेत्रमा सम्बन्ध हुनुको साथै शैक्षिक एवं सांस्कृतिक क्षेत्रमा भारत स्वयं पनि विश्वमा सदैव चर्चामा आइरहनुको साथै गौतम बुद्धको कर्मक्षेत्र समेत भएको ले यहाँ दुई शब्द लेख्नु सान्दर्भिक नै हुनेछ ।

श्रुतिका भरमा लेखिएको भारतीय वेद पुराणरूपी इतिहासलाई विहंगम दृष्टिले हेर्दा यहाँ पुरोहित एवं

शासनाधिकारीहरूले बहुते मेल जोल राखी शासन संचालन गरेको छ । यी दुइटै वर्गमा कहिले पनि फाटो आएको देखिंदैन । गौतम बुद्धकै सिद्धान्त प्रचार हुँदा यी दुइटै वर्गमा फाटो आएको देखिन्छ । यस अतिरिक्त भारत अनादिकालदेखि विदेशी आक्रमणको बिन्दु भएको देखिन्छ । आर्यहरू आफू बाहिरबाट आएका कुरा उनीहरू स्वयंले लेखेका छन् । आर्यहरू आफ्नो पुस्तैनी ठाउँ पंजाब (हालको पाकिस्तान) बाट खारिँदै जाँदा त्यसबाट उत्पन्न भएको वर्णभेद, जातिभेद, धार्मिकभेदको भावना बढ्दै गए । यसै भेदभावना एवं संमिश्रणबाट मानुसी भगवान् एवं देवताहरू तैयार हुँदै गए । आर्य मानसिकताबाट तैयार भएका हिन्दूधर्मका देउता एवं भगवान्हरू आफ्नो छल-बल देखाई सामाजिकता तैयार गर्न लागे । हिन्दूहरूको देउता गजबको छ र पुरोहितहरूबाट उपाख्यान दिँदा देवता ज्ञानी, सबैलाई हित गर्ने भनेर भन्छन् तर हिन्दूहरूको प्रत्येक देउताको हातमा एउटा हतियार जस्तै चक्र, गदा, खाड, फरसा आदि भएकै हुन्छ । देउता पनि भन्नु र हातमा हतियार पनि समातेर बस्नु कहाँसम्मको देवत्व हेला भन्ने विषयमा अज्ञात पक्ष प्रश्न गर्दछ । कः पन्थाः ?

जुन देशमा तैंतीस कोटी देवता छन् र प्रत्येक देउता हतियार बोकी सदैव भक्तहरूको रक्षाको लागि तैयार रहन्छन् साथै यी देउतालाई निर्माण गर्ने पुरोहितले पनि स्वयंको भूसुर भनी आफ्नो संज्ञालाई कायम गरेको छ । त्यस्तो देश भारत हजार वर्षभन्दा बढी समयसम्म गुलामीको पंजामा बसिरहँदा हतियार बोकेको देउता कहाँ लुके ? भूसुर बनाउँदाहरूले के गरी गुलामी स्वीकार गरे ? मालिक भई शासन गर्ने जाति आंग्ल, म्लेच्छ, विजातीय विधर्मीलाई यी शक्ति सम्पन्न देउताहरूले

आनन्दभूमि

कसरी रूचाए ? यस सम्बन्धमा आजभोलि प्रचलनमा रहेको तथ्यांक शास्त्रको "सम्भावना" सिद्धान्त तनुसार देउताहरू मन्त्रको बलमा वशीभूत हुन्छन्, मन्त्र पुरोहितको पेवा हो । यसैले पुरोहितलाई रिझाउन सकेमा देउताहरू स्वयं वशीभूत हुन्छन् भन्ने विषय आंग्ल र म्लेच्छले बुझेर नै भारतलाई पराजित गरी यहाँको भूमिमा शासन गर्न सफल भए ।

हजार वर्षसम्म गुलाम भई बसेर पनि यै ब्रह्म-जालसूत्र जान्नेले केही गर्न सकेनन् तर हिन्दू वर्णव्यवस्था अनुसार विभाजन गरिएको चार जातिमध्ये तेश्रो दर्जामा पर्ने जाति वैश्य हो । शास्त्र अनुसार यसको काम उत्पादन गर्ने र उत्पादित बस्तुलाई समानुपातिक रूपले वितरण गर्ने भनिएको छ । यो काम ज्यादै जटिल हुनुको साथै समाज वा राज्यमा नभई नहुने तत्त्व हो । यस्तो हुँदा हुँदै पनि हिन्दूधर्मशास्त्रमा यस वैश्यको कहीँ पनि केही वर्णन देखिन्न तर गुलाम हिन्दूस्थानलाई स्वतन्त्र गर्ने यिनै वैश्य कुलमा जन्म लिएका मोहनदास कर्मचन्द गान्धी विना हतियारले अंग्रेजी जस्तो शासकलाई भारत भूमिबाट धपाउन सफल भए । नेता उनै थिए अरू बाकी त उनका पछुवा वा स्वतन्त्रता प्राप्तिपछि राज्य संचालन गर्ने आन्तरिक लोभले प्रेरित भई ठूलो भाग खाने दाउमा मात्र थिए । अफ्रिकाको मुक्तिआन्दोलनमा उनी रूसनिवासी लियो टाल्स्टायको साहित्यबाट बुद्ध-धर्मप्रति आर्काषित भए, र बुद्धकै सत्य, अहिंसा जस्ता सूत्रहरूलाई आफ्नो जीवनपद्धति बनाई भारतीय स्वतन्त्रता संग्रामका सेनानी भए । वहाँको सत्य, अहिंसाप्रतिको दैनिक कर्तव्यनिष्ठता देखी अंग्रेजी थर्कमान भएर भारतबाट कुलेलम ठोक्नु नै श्रेयस्कर बुझी उनीहरूलाई राज्य सुम्पी बेलायततिर लागे । देश स्वतन्त्र

(कविता)

“बुद्धको खोजी”

पवनकुमार शाक्य
हेटौडा

मनमा कहिल्यै भएको थिएन शान्ति ।
कसरी बिताऊँ भएथ्यो यो जीवन ॥
अलिखनै रहेथ्यो हिजो पनि ।
बुझाउँथे कसरी मेरो यो मन ॥

कहीं कतै छ भनेर ।
खोजे बुद्धलाई यहाँ ॥
पाएँ केवल तस्वीरमात्र ।
भेट्न सकिन मैले यहाँ ॥

गुम्बा गएँ, विहार गएँ ।
नगएको ठाउँ नै रहेन अब ॥
खाली मन लिई फर्कन्छु ।
बुद्ध नै आज छैन जब ॥

विचार गरेँ एक चित्त भएर ।
जानु छैन अब कहीं पनि ॥
एकाग्र चित्त गरी त्यागेँ सबै ।
बल्ल पाएँ जस्तो लाग्यो अनि ॥

भयो । राज्यक्रान्तिपछि सामाजिक क्रान्ति प्रारम्भ भयो
तर सामाजिक क्रान्ति रूचाउन नसक्ने तिनै उच्च
जातिका भनाउँदाहरूमध्येका नाथुराम गोडसेको गोली
खानुपयो । उनी गौतम बुद्ध जस्तै विना जनका थिए
तर नेपालको इतिहासमा वैश्यजातिका अंशुवर्मा वैश्य
ठकुरी भए जस्तै र मझिनीको भूंडीबाट जन्म लिएको
वेदव्यास बाहुन भए झैं उनी पनि एकदिन के हुने हो
भविष्यको गर्भमा भएको ले यक्ष प्रश्न गर्दछ, कः पन्थाः ।

(भजन)

नरजन्म दुर्लभ

-पुरुषरत्न

हे नर जानुपर्छ, बुद्धको शरणमा
धर्मको शरणमा, संघको शरणमा ।

भाग्यले नै पाउँछ दुर्लभ नरजन्म
व्यर्थमा नगुमाउनु अमूल्य यो जन्म,
सोचेर हेर नर यही नै हो बखत
त्यागु छ तिमिले देखे जति सब चीज ।

श्री शाक्यमुनि प्रभुको असीम कृपाले
यही जुनीभिन्नमा सक्छ ज्ञान पाउन,
तिम्रो जीवन छँदै नै भ्याउँछ अहिले
पछुताउनुपर्ला होस गर तिमिले ।

सधैं उति त हुँदैन मनुष्यको जन्म
प्रज्ञा ज्ञान हुनु पनि दुर्लभ यो जन्म ।

अनु० - दिव्यरत्न तुलाधर

पनि देखे । फलस्वरूप त्यस बेलादेखि राजाले संघप्रशासनमा आफूले भाग लिए ।

बु. सं. २४४५ मा धार्मिक कानून पारित भए पनि मौसूफले आफ्नो सहभागिता छोडेका थिएनन् । त्यस कानूनमा परित भए अनुसार महाथेर समागम राजालाई सुझाव दिने संस्थाको रूपमा रहेपनि यो आफ्नो कुरा राजाको स्वीकृतिपछि मात्र अन्तिम निर्णय हुन सक्दछ । यस प्रबन्धको चौथो विषयमा राजकुमार भिक्षु वजिरजानले लेखेका छन् कि “चारै गणहरू आपसमा समान भएको ले संघराजको अभाव अवस्थामा राजाका प्रतिनिधि व्यक्ति जन-शिक्षा मंत्रीले सर्व श्रेष्ठ भिक्षु चुनेर राजाकहाँ बित्ति चढाउँदथ्यो । त्यसबेला म नै सर्वश्रेष्ठ भिक्षु चुनिएको थिएँ ।”

बुद्धसम्बन्ध २४४५ को धार्मिक कानून बन्नुभन्दा पहिले जब महाथेर समागमको गठन भएको थिएन संघप्रशासन जन-शिक्षामन्त्रीको हातमा थियो । चारै गणको नायक र उपजज्ञायहरूको नियुक्ति, विवाद सल्लाहजुन र विनय सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु यिनको काम थियो । फलतः यसको निर्णयहरूप्रति मतभिन्नता आयो । फलस्वरूप यो अधिकार महाथेर समागमलाई दिइयो । यसको श्रेय भिक्षु राजकुमार संघराजालाई जान्छ, जसले राजा चुलालोडकरणको बुद्धिमत्तापूर्ण निर्देशन अनुरूप संघको पुनर्व्यवस्था र अंचलहरूमा शिक्षा व्यवस्था स्थापित हुन सक्यो ।

यो राजकुमार संघराजा राजा चुलालडकरणका एक भाइ तथा राजा मकुटा पुत्र थिए । यिनी किशोर अवस्थामै श्रामणेर भएका थिए । उपसम्पदा योग्य उमेर पुगेपछि भिक्षुचर्या लिई बसे । यिनी ठूला विद्वान् थिए ।

थाइल्याण्डमा बौद्धधर्मको विकासका लागि यिनले धेरै काम गरे । शिक्षाक्षेत्रमा अग्रणी भई पाठ्यक्रमहरू लेखी विहारका विद्यालयहरूलाई आधुनिक रूप दिए । प्रारूपकालदेखि विहारहरू शिक्षाकेन्द्र रहिआएको भएतापनि तरीकाबद्ध थिएनन् । त्यस बेला शिक्षा भनेको विहार र शिक्षक हुनु भिक्षुको मात्र काम थियो । सरकारले वास्ता राख्दैनथ्यो ।

यो राजकुमार भिक्षुले महाथेर समागमको गठन गर्नु बाहेक भिक्षु श्रामणेरहरूको शिक्षा व्यवस्थामा पनि ठूलो योगदान गरे । पालिभाषाका एवं धर्मशिक्षाका प्रथम, मध्यम, उत्तम कक्षाका लागि सबै पाठ्यक्रम लेखन तथा सम्पादन गरे । (उत्तम कक्षाका पाठ्यक्रम वहाँको देहान्तपछि मात्र तयार भयो ।) राजा चुलालडकरणसँग मिली प्राज्ञिक एवं विश्वविद्यालय स्तरीय बौद्ध शिक्षा दिने उद्देश्य लिई महामकुट नाजविद्यालयको स्थापना गर्ने योजना गरे । (पछि यो संस्था बौद्धशिक्षा र धर्मको विकास गर्ने कोषको रूपमा दर्ता भयो ।) राजा महामकुटको यस प्रज्ञाप्रतिष्ठानको स्थापनापछि यिनले पालिभाषा र थाईभाषा पढाइने अनेकौं विद्यालयहरू वातववरनिवेशमा सहित बँकक र अन्य केही अंचलका विहारहरूमा खोलाए । एकचोटि यो महामकुट राजविद्यालय पालि-परीक्षाकेन्द्र पनि रह्यो । पछि यसको अभिभारा भिक्षुसंघले लियो । यसबेला स्थापित अनेकौं विद्यालयहरू पछि सरकारी माध्यमिक विद्यालयको रूपमा परिणत भए । वात बदनमा रहेको माध्यमिक विद्यालय पनि महामकुट स्कूल थियो; जुन कि महामकुट बौद्ध-प्रज्ञाप्रतिष्ठान स्थापना भएताका नै स्थापना भएको थियो ।

यसको हाराहारीको महामकुट राजविद्यालयको

स्थापना भए अं राजा चुलालङ्करणले वात् महाधातु विहारमा महाचुलालङ्करण राजविद्यालयको स्थापना गरे । यी दुई संस्थानहरू अहिले हाफ्रा दुई विश्व-विद्यालयहरू हुन् ।

राजा चुलालङ्करणको देहान्तपछि पदासीन हुने राजा वजिराबुधले आपना गुरु र उपज्ज्ञाय सोमदेत् फ्रा. महासमणचाउ क्रोमफ्या वजिरजानवरोरसलाई संघराजा पदमा राखे । सम्पूर्ण इतिहासमा तीनजना-मात्र राजकुमार संघराजाहरू भएका छन् । यिनीहरूलाई सोमदेत् फ्रा महासमणचाउको प्रशस्त दिइएका थिए । उनीहरू निम्न लिखित छन् -

१. राजा मंकुटको पालामा वात् बोधिविहारका राजकुमार संघराजा परमानुजित जिनोरस ।

२. राजा चुलालङ्करणको पालामा वात्बवनका संघराजा पवरेश्वरियालंकरण ।

३. राजा वजिराबुधको पालामा हाफ्रा यिनै राजकुमार संघराजा वजिरजानवरोरस ।

राजा वजिराबुधले संघप्रशासनको काम संघ-राजालाई दिए । मतलब यो हो कि महाथेर समागम राजाको सुज्ञावदातामात्र रहेनन् । राजकुमार भिक्षु वजिरजानले यसको सम्पूर्ण अधिकार पाए तर वहाँले महाथेर समागमलाई पूर्ववत् नै राख्ने विचारले एक सभा बोलाए । यसमा प्रशासनिक र विनय सम्बन्धी चर्चा भयो । पछि गणहरूका निरीक्षकहरू साह्रै वयोवृद्ध भएको हुँदा र तिनका सहकर्मीहरू, निरीक्षकहरू आ-आपनो अंचलमा कार्यरत रहेको हुँदा राजकुमार संघ-राजाले भिक्षुहरूको धार्मिक क्षेत्रको राजकीय गण तल्लो स्तरको गणको स्थापना गर्ने कुरो यस सभामा निर्णय

गन्थो । यसको उद्देश्य युवक भिक्षुहरूलाई तालिम गर्नु-थियो । यस बेला राजकुमार संघराजाले धेरै अंचलहरूको भ्रमण पनि गरे । संघप्रशासनको निरीक्षण गर्नु र स्थानीय नायक भिक्षुहरूलाई मनाउनु यसको उद्देश्य थियो । यसले गर्दा ठूला ठूला नगरहरूमा एवं अरू अंचलहरूको संघप्रशासनमा धेरै सुधार आयो ।

यिनले संघप्रशासनलाई सुधार र नियमबद्ध गरी हरेक स्तरका अधिकारी भिक्षुहरूको बीचमा आवश्यक सहयोग बनाउनुका साथै शहर र गाउँका प्रत्येक विहारमा धार्मिक शिक्षाको व्यवस्था गरे । प्रशासनको उचित प्रबन्ध र शिक्षा सुविधाले गर्दा धार्मिक मामिलाको क्षेत्रले धेरै प्रगति गन्थो । राजकुमार संघराजाले सम्पूर्णस्तरका निरीक्षकहरूको पूर्ण रेखदेख गर्न थाल्नुभयो । विभिन्न भागका गणहरूबाट पठाइएका मामिलासम्बन्धी गहिरो अध्ययन गरी आफ्नो विचार विस्तृत रूपमा प्रकट गरे । यस क्रममा वहाँले अनेकौं विहारहरूको निरीक्षण भ्रमण पनि गरे । यस प्रकार देश र संघलाई फाइदा हुने अनेकौं कार्यहरू गरी बु. सं. २४६४ (१६२१) मा दिवंगत हुनुभयो ।

बु. सं. २४४५ को धार्मिक कानूनलाई बु. सं. २४८४ को धार्मिक कानूनले रद्द गन्थो । यो नयाँ धार्मिक कानून निजामती प्रणालीका सम्बिधान अन्तर्गत रहन्छ । यसमा एक उच्च धार्मिक सभा (संघसभा) जुन कि सम्बिधान सभा हो, प्रशासन चलाउँदछ, न्यायपालिका छुनलाई विनयधरण भनिन्छ, को प्रबन्ध भएको छ । संवैधानिक राजा देशको प्रमुख भए अं संघराजा यसको प्रमुख हुन्छ । विहाराधिपति बाहेक क्षेत्रस्तरीय, अंचलस्तरी, गाउँस्तरीय संघाधिकारीहरूको पनि नियुक्ति गरिएको छ । महाथेर समागमको सदस्यता प्राप्त गर्न धम्म अथवा त्यसभन्दा माथिल्लो दर्जाको राजगण भिक्षु अथवा

गणाचार्य प्रथम श्रेणी अथवा पालीमा उच्चतम शिक्षा हासिल हुनु आवश्यक छ । सदस्य संख्यामात्र ४५ छन् । व्यवस्थालाई ४ भागमा विभाजित गरिएको छ । ती हुन् प्रशासन, शिक्षा, प्रचारप्रसार र धार्मिक जायजथा ।

बु. सं. २५०५ (१९६२) मा २४८४ को धार्मिक कानूनको ठाउँमा अर्कै कानून लागू गरियो जस अन्तर्गत महाथेर समागम रहन्छ । यसले भिक्षुहरूको रेखदेख कार्यमा संविधान अथवा विनय उल्लंघन नहुने गरी नयाँ नियम पारित गर्न सकिने भयो । संघराजा महाथेरसमागमका प्रमुख हुन्छ, र सोमदेव फूा राजगणहरू पदेन यसका सदस्य हुन्छन् । संघराजाबाट ४-८ सदस्य-सम्म चुनिएका हुन्छन् । संविधान सभा, व्यवस्थापक तथा न्यायपालिकाले युक्त महाथेर समागमको माध्यमबाट संघराजाले संघको शासन चलाउँदछ ।

अंचलहरूको हकमा क्षेत्र, अंचल, जिल्ला, गाउँ, वडा, बिहारस्तरका एकाइहरू स्थापित गरी तिनका निरीक्षकहरूलाई आवश्यक अधिकार दिइएका छन् । संघव्यवस्था गर्न अधिराज्यलाई १८ क्षेत्रमा बाँडिएको छ । प्रत्येक क्षेत्र, अंचल, जिल्ला गाउँ र वडाका एक एक प्रमुख भिक्षु हुन्छन् । तसर्थ बिहारस्तरदेखि नै संघराजाबाट संचालित हुने महाथेर समागमसम्मको बीचमा अधिकार सम्बन्ध अटूट हुन्छ । २५०६ (१९६३) मा धर्मविभाग शिक्षामंत्रालयको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार बिहारहरू २३३२२ थिए । भिक्षु श्रावणेरहरूको कुल संख्या २३८४७० थियो । यसमा वर्षावासकाल भरि मात्र भिक्षु हुनेहरू पनि पर्छन् । एक दुई वर्ष भएर छोड्नेहरू पनि छन् । सम्पूर्ण जीवन भिक्षुभावमै व्यतित गर्न चाहनेहरूको संख्या थोरै छ ।

परंपरागत नियम

विनय र स्थानीय नियम बाहेक भिक्षुहरूले रीतिरिवाज पनि पूरा गर्नुपर्दछ । जस्तै चीवर पहिर्ने तरिका, पाठ गर्ने तरिका र दान ग्रहण थाप्ने तरिका आदि । यी तरिकाहरू ठाउँ हेरी भिन्नाभिन्न हुन सक्दछन् तर सबै तरिका ठीकै मानिएका छन् । उपर्युक्त तीन नियमहरू भिक्षुहरूको प्रशासनव्यवस्था अबाधरूपले चलाउन पालन गरिनु अत्यावश्यक छ । यदि विवाद गरे भने समस्या आउँछ भन्ने कुरा हामीले अनुभव गरिसकेकाछौं । विनयलाई संघ नियमको आधार मानिएको छ । नयाँ र पुराना रीतिरिवाज यद्यपि आपसमा भिन्न भएपनि सबै चलन विनयमा आधारित अथवा विनयसँग बेमेल नहुने हुनुपर्दछ । संविधानको हकमा यसको निर्माण विनय नियम र रीतिरिवाजसँग साहचर्यता हुन सक्नुपर्दछ । यसो भएमा मात्र संघमा शान्ति र प्रगति हुन सक्दछ । धार्मिक व्यवस्था नजानेका अनेकौं व्यक्तिहरूबाट भिक्षुहरूले यसो गरे हुन्थ्यो, गर्नुपर्थ्यो इत्यादि भनी सुझाव आएको बराबर देख्न पाइन्छ यदि उनीहरूले गहिरिएर अध्ययन गरे भने भिक्षुहरूले अनेक विचार र नियम पुन्याउनुपर्ने कुरा ज्ञात हुनेछ ।

अनुवादक

भिक्षु विपस्सी घम्मरामो

वात बवरनिबेस विहार

बैंकक

[वर्ष १६ अङ्क १० बाट क्रमशः]

बुद्ध, डा० राधाकृष्णन र एक फुचो

नरेन्द्र शर्मा

मलाई लाग्छ, बुद्ध को थिए भन्ने प्रश्नभन्दा मापाको प्रश्न त यो छ बौद्धधर्म हिन्दूधर्मको केवल एक हांगो थियो वा एक बेग्लै, विशिष्ट र अहिन्दूधर्मको शुरुवात थियो ? यस क्षेत्रमा मेरो आफ्नो अध्ययन एक मासाभरको पनि नभएको हुनाले म यस प्रश्नको उत्तर दिने चेष्टा गरेर विद्वान् पाठकहरूको सामुझे उपहासको पात्र हुन चाहन्न तर फेरि अलिकति लिडेडिपी नगरी पनि रहन सक्तिन, किनभने बौद्धधर्म हिन्दूधर्मको हांगो थियो भन्ने कुरोमा कसो-कसो मेरो चित्त बुझ्दैन (उही कुतुब मीनारलाई विक्रमस्तम्भ मान्ने हिन्दूइतिहासकारहरूको जस्तै कुरा ।)

यस विषयमा श्रद्धेय राधाकृष्णनका ग्रन्थहरू होलान्, जो मैले देख्न नपाएको हुँला तर उपर्युक्त ग्रन्थमा चाहिँ विना कुनै पुष्टि, विना कुनै तर्क, निम्नलिखित तीन थरीका निर्णयहरूमा उहाँ पुग्नुभएको देखिन्छ, जस्तै - (१) बुद्ध जन्म, विकास र मृत्युको बेलामा हिन्दू (नै) थिए । (२) बौद्धधर्म कुनै नयाँ वा स्वतन्त्र धर्मको रूपमा शुरू भएको थिएन । त्यो केवल एउटा धेरै पुरानो हिन्दूधर्मकै हांगो थियो र (३) बुद्ध-धर्मलाई हिन्दूधर्मबाट फुटेर गएको विचारधारा नै हो भन्ने ठान्नुपर्दछ, इत्यादि ।

हुनत, धर्मलाई मानव-मन लट्ठ्याउने अफीम हो भन्दछन् । वयोवृद्ध र श्रद्धेय राधाकृष्णनले पनि हाम्रो मनलाई अफीमची ठान्नुभए झैं छ, नत्र उपर्युक्त तीन-

थरीका कुरामध्ये कुनै त तर्करहित विश्वास थोपारिए झैं हामीमाथि लादिएका छन्, कुनै फेरि आपसमै पनि बाझ्दछन् । यस्तो कसरी सम्भव भयो होला त ? - यो कुरो मेरो 'सखुवा-काठे' गिदीमा पस्दैन ।

मलाई लाग्छ, बुद्ध जन्मेदेखि मर्दासम्म हिन्दू नै थिए भन्ने अनुमान राधाकृष्णनले दुई आधारमा गर्नु-भयो होला । पहिलो अनुमान, तिनताकका राजाहरू क्षत्रियमात्र हुन्थे र क्षत्रियजति जन्म हिन्दू भएपछि कपिलवस्तुको राजकुल पनि हिन्दू, त्यस कुलका सन्तान भएको ले गौतम पनि हिन्दू । उनको दोस्रो अडकलचाहिँ के होला भने, गौतमको समयसम्म सारा भारतमा आर्य-पताका फरफराइसकेको हुनाले कपिलवस्तुको राज्य पनि आर्य अर्थात् हिन्दू नभई अर्थोक केहो थिएन तर यी र यस्ता अडकलहरूको आधारसा इतिहास निर्माण गर्नु तब-सम्म उचित हुँदैन, जबसम्म यिनीहरू स्वयं सत्य प्रमाणित हुँदैनन् । पहिलो प्रश्न त यो उठ्छ तिनताक हिन्दू आर्य-हरूको विजयपताका कपिलवस्तुसम्म आइपुगेको थियो वा थिएन ? दोस्रो प्रश्न उठ्छ, शुद्धोदन पहिलेदेखि नै कपिल-वस्तुका जनजातीय (थारू?) राजा थिए र पछि मात्र उनले आर्यहरूको प्रभुसत्ता (छत्रछाया?) स्वीकार गरेका हुन् कि राजा नभएको कपिलवस्तुमा विजयी हिन्दू आर्य-हरूले आफूहरूमध्ये एकजनालाई राजा स्थापना गरेका हुन् ? तेस्रो प्रश्न, धेरै ठाउँमा गणतन्त्रको परम्परा चलेको त्यो समयमा शुद्धोदन पनि जनक झैं गणनायक

(प्रेसिडेन्ट ।) मात्र थिए कि ? यदि गणनायकमात्र थिए भने जरूर पनि कपिलवस्तुका बहुसंख्यक जनता जुन जनजाति वा वर्गका थिए, त्यसै जाति वा वर्गका शुद्धोदन हुनुपर्छ तर नेपाल तराईको जुन भागमा अहिले पनि सर्वसाधारण मानिसहरू जन्मै आर्य वा हिन्दू भइसकेका छैनन्, त्यसै तराईको कपिलवस्तुमा आजभन्दा २५०० वर्षअघि जन्मै द्वा अधिकांश जनता आर्य वा हिन्दू भइसकेका थिए होलान् भन्ने मात्र सकिन्छ र ? लौत एकछिनको निमित्त उनी क्षेत्री राजकुलमा जन्मेका थिए भन्ने अप्रमाणित अडकलको आडमा भए पनि शाक्यकुमारको जन्म र विकासकाललाई 'हिन्दूकाल' मानौं पनि तर बोधि प्राप्त गरिसकेपछि 'बुद्ध' बनेका शाक्यकुमारलाई त 'हिन्दू' मात्र कसरी सकिएला ? किनभने बोधि-प्राप्तिपछि उनले प्रचार गरेको धर्ममा मुख्य सिद्धान्तहरू त प्रायः जन्मै अर्थमा 'हिन्दूविरोधी' किसिमका थिए । उदाहरण स्वरूप, स यज्ञहरू मान्दिन किनभने अरुलाई दुःख दिएर पाइने किसिमको सुखको स एक रती पनि परवाह गर्दिन" भनेका छन् बुद्धले (हेर्नुहोस् 'बुद्धचरित्र') वैदिक (हिन्दू) कर्मकाण्ड नमान्ने, नियतिवाद नमान्ने, कहाँसम्म भने, एक अपरिवर्तनीय आत्मानको सत्ता समेत नमान्ने बुद्धलाई राधाकृष्णन ले पनि कसरी 'हिन्दू' देखनुभयो, त्यो मेरो आदर्शनिक आंखाले अझ थम्याउन सकेको छैन !

उहाँको दोश्रो बनाइ पनि अलि गोलमटोल नै खालको छ । बुद्धधर्मलाई एक स्वतन्त्र धर्म नमानेर कुनै एक पुरानो हिन्दूधर्मको हांगा ठान्नमा उहाँका आफ्नै कारण र प्रमाणहरू होलान्, तर स जस्तो चोसेको मनमा त तुरुन्त प्रश्न उठिहाल्छ : 'पुरानो ?' कुन पुरानो ? कति पुरानो ? कहाँ प्रचलित थियो ? त्यसका कुन-कुन

विशेषता थिए जो बुद्धधर्मले अपनायो ? इत्यादि । उहिले 'स'- लाई 'ह' उच्चारण गर्ने कमजोर जिब्रो-वालहरूले 'सिन्धु' उच्चारण गर्न नसकी 'हिन्दू' भन्न थालेका रे भन्ने केटाकेटी छँदा हामीले पढेका थियौं । यसै विश्वासको आधारमा सिन्धुघाटी (इन्डस भ्याली) सभ्यतालाई नै धेरैले पुरानो 'हिन्दू' सभ्यता ठाने झैं उहाँले पनि ठान्नुभएको भए त कुत्रि, नत्र ऋग्वेदकाल (ई. पू. २५००-१५००) पछिदेखि बुद्ध-जन्म (ई. पू. ५००) को मात्रको समयमा प्रचलित कुनै एक हिन्दूधर्मको सम्पूर्ण रूप-रेखा केलाएर मात्र बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मको 'हांगेभाइ' मात्र सकिन्थ्यो । (कैयौंले इसाई धर्मलाई 'जुडाइज्म'-को हांगो भने जस्तै कुरा हो कि ?) तर त्यस्तो कुनै हिन्दू 'हांगो' पाइहालियो भने पनि त्यसलाई पुरानोको विशेषण दिन सुहाउला कि नसुहाउला ? सायद 'संयुक्त निकाय'-मा बुद्धले एक ठाउँमा आफूलाई प्राचीनमार्गी भनेको आधारमा राधाकृष्णनले यो अडकल गर्नुभएको त होइन ? किनभने त्यहाँ एक ठाउँमा बुद्ध भन्छन्- 'भिक्षुहरू हो ! मैले एक प्राचीन बाटो देखेको छु- एउटा यस्तो बाटो जुन पुरातनकालका पूर्ण जागृतहरूले अपनाएका थिए ... त्यसै बाटोमा म हिँड्ँ ।' तर यो बाटो 'हिन्दू' बाटो नै थियो भन्ने प्रमाण कसरी हुन्छ ?

राधाकृष्णनको उपर्युक्त तेश्रो प्वाइन्टले त उहाँका पहिला दुइवटालाई पनि काट्दछ कि झैं लाय्यो (मैले बढ्ता बुझेको हो कि ?) । माथिका प्वाइन्टहरूमा बुद्धधर्मलाई हिन्दूधर्मकै अंग मान्दै आएर यहाँ चाहिँ 'फुटेर गएको' भन्न थालेपछि केही न केही आपसी विरोधाभास त झल्किन्छ नै । 'फुटेर गएको' को अर्थ क्रान्ति गरेर छुट्याएको विद्रोही धर्म (Rebel

religion) पनि हुनसक्छ । यस्तो 'रिबेल' हो भने त्यो हिन्दूधर्मकै 'अंग' रहनुपर्छ र ?

भारतीय पुराणहरूमा बुद्धलाई विष्णुको नवौं अवतार मानिएको छ भन्ने डा० राधाकृष्णनको अर्को भनाइ छ, जो सत्य पनि हो । भविष्यपुराण त स्पष्ट भन्छ, भगवान् बुद्धको स्वर्णप्रतिमा स्थापित गरेर बाहुनलाई दिइयोस् (२।७२।७३) । फेरि उतातिर तुलसीदासजी जगन्नाथलाई विष्णुको नवौं अवतार मान्छन् (हेर्नुहोस् : 'छप्पय रामायण'), जसबाट त जगन्नाथ र बुद्ध एउटै थिए कि भन्ने समेत भ्रम पर्नसक्छ तर यी सब चेष्टाहरू, तिनताकको बुद्धधर्मको बढ्दो लोकप्रियतालाई तोड्ने उद्देश्यले र हिन्दूधर्मको भक्तदो महललाई ज्वर्जस्ति आड दिनलाई रचना गरिएका मात्र हुन् ! पुराणहरूको समय-सम्बन्धमा इतिहासकारहरूको धेरैथोर मत वैभिन्न्य भएतापनि धेरैजसो पुराणहरू गुप्तकालीन (ई. सन् २५०-५००) तथा त्यसभन्दा पनि यतैका होलान् भन्ने अडकल त प्रायः सर्वमान्य नै भइसकेको छ ! यी समय-निर्धारणको आधारमा हेर्ने हो भने, साधारणतः बुद्धभन्दा कमसेकम एक हजार वर्षपछि निस्केका यी पुराणहरूमा मात्र बुद्धलाई नवौं अवतार मानिनु एक गहिरो अर्थ राख्छ भन्ने म ठान्दछु । अर्थात्, बुद्धधर्मको दिन डुइगुणा, रात चौगुणा बढिरहेको जनप्रियतालाई ध्यानमा राखेर त्यसबेलाका चलाख हिन्दू विद्वान्हरूले दिएको एक 'स्टन्ट' मात्र हो कि झै लाग्छ !

यसभन्दा अघि पनि यस्ता 'स्टन्ट' हरू फेला परेका छन् । भारतमा आएका ऋग्वेदीय आर्यहरूले केवल सूर्य, इन्द्र, अग्नि र वरुण जस्ता प्राकृतिक शक्तिहरूको मात्र उपासना गर्थे तर उनीहरूले जितेका र

शासन गरिएका ड्रबिड र अनार्यहरूमा चाहिँ भूत-प्रेतको विश्वास साथै माता (काली वा शक्ति ?) र रुद्र (शिव) को प्रजा प्रबल थियो । हडप्पा र मोहेन्जो-दारोमा जब आर्यहरूले आफ्ना बहुसंख्यक ड्रबिड प्रजा-वर्गलाई उनीहरूमा धार्मिक विश्वाशबाट डगमगाउन नसकिने देखे वा जब विवाह तथा अन्य सामाजिक सम्पर्कद्वारा आर्यहरू घुल मिल्न लागे, तब हिन्दू-आर्यहरूले बिस्तारै-बिस्तारै कतिपय अनार्य आचार-व्यवहार सहित उनीहरूका देवता-देवी र धार्मिक विश्वासहरू समेत अँगाल्न र अपनाउन पनि लागे । फलस्वरूप, आर्यहरू भारतमा आउनुभन्दा धेरैअघि सिन्धुघाटी-सभ्यतामा पूजा गरिने, विशुद्ध मानव-मांसभक्षिणी र मुण्डधारिणी ड्रबिडी (वा अफ्रिकी ?) -ईश्वरवादी प्रतीक कालीमाई पनि भगवती दुर्गाको प्रतीकात्मक रूपमा (हिन्दू) आर्यहरूले अपनाए, जसबाट हिन्दूधर्मको जड झन व्यापक र दृढो भएर भारतीय समाजमा विकसित भयो । यसलाई हिन्दूहरूको धार्मिक कूटनीति मान्ने हुन्छ !

यसै गरी बुद्धधर्मलाई पनि हिन्दूधर्मको 'फेर' भित्र ल्याउन पुराणकालीन हिन्दूहरूले ठूलो चेष्टा गरे औ बौद्धहरूमा प्रचलित हिन्दूत्व-विरोधको नौकापाल-बाट हावा हटाइदिने सबैभन्दा राम्रो उपाय उनीहरूले बुद्धलाई नै विष्णुको नवम अवतार मान्नुमा देखे नै ! इसाईधर्मका प्रवर्तक क्राइष्टलाई समेत काश्मीरमा जन्मेका एक हिन्दू (कृष्ण ?) थिए औ उनले प्रचार गरेको धर्म पनि आधारभूत रूपमा हिन्दूधर्मकै शाखा हो भन्नेसम्म 'स्टन्ट' छोड्न पछि नपर्ने हिन्दूहरूले बुद्धलाई विष्णुको नवम अवतार मान्नु त एक बाँया हातको खेल हो ।

बुद्धले प्रचार गरेका धर्मका आधारहरूमध्ये पहिलो वैदिक (हिन्दू) कर्मकाण्डको विरोध र दोश्रो अनात्मवाद हुनु भन्ने कुरो त माथि नै उल्लेख गरियो । विद्वान्हरूको भनाइ छ, बुद्ध पूर्व साहित्यमा यस अनात्म-वादको कुनै संकेत पाइँदैन, बृहदारण्यक उपनिषद्मा एक ठाउँमा अस्पष्ट संकेतसम्म छ—‘मृत्युपछि संज्ञा रहँदैन’, इत्यादि तर बौद्धहरूको ‘अनत्ता’ को सिद्धान्त यससँग मिल्दैन । प्रारम्भिक बुद्धधर्म निरीश्वरवादी भएको ले र उसले शरीर अतिरिक्त आत्मा छ भन्ने कुरोलाई सम्पूर्णतः अस्वीकार गरेको ले नै यस धर्मलाई चार्वाकदर्शनलाई झैं हिन्दूहरूले ‘नास्तिक दर्शन’मा समेत गणना गरेका छन् । यसरी बुद्धधर्मले हिन्दूधर्मका आधारभूत मान्यताहरूमा आघात पुर्याएको र अस्वीकार गरेको देखादेख्तै पनि यसलाई हिन्दूधर्मको शाखा हो भन्न कसरी मिल्दछ ?

कतिसम्म चाहिँ भन्न सकिन्छ भने, हिन्दूधर्मको जुन विरोध बुद्धले गरे, त्यो मध्यममार्गीय विरोध थियो । बुद्धभन्दा अघिका वा समकालीन अरू पनि हिन्दू-विरोधी विचार र विचारकहरू नभएका होइनन्, जस्तै पकुध कच्चायन र अजित केशकम्बलीनको ‘उच्छेदवाद’ तर कस्सब, ललित बोसाल तथा संजय जस्ता अहिन्दू विचारकहरूले झैं ‘अतिवाद’ (extremism) नरुचाएर बुद्धले चाहिँ मध्यम-मार्ग (मज्झम-पतिपदा) अपनाए, फरक यतिमात्र हो । यज्ञ-यागमा भङ्किला चलन पनि धर्मको बाटो होइन, । तपस्या गरेर शरीरलाई कष्ट दिनु पनि धर्म गर्ने तरिका होइन । यी दुई अतिवादहरूको माझमा रहेका सदाचार, सद्व्यवहार आदि जस्ता आठ-वटा पथ बुद्धधर्मका मूल बाटा हुन् भन्ने विचार नै बुद्धको मध्यम मार्ग हो । (क्रमशः)

सुभाषित रत्न

- १ हेर, जब तिमिले मर्नु नै पर्छ तब तिम्रो धनबाट किं वा परिवारहरूबाट के हुन्छ ? यथार्थ स्वरूपको ज्ञानको इच्छा गर । त्यो स्वरूप तिम्रो हृदयभित्र लुकेर बसिराखेको छ । हेर, तिम्रा पिता कहाँ जानुभयो ?
- २ आपत्त परेमा किन खिन्न हुनुपर्‍यो ? सम्पत्तिमा किन हर्ष मान्नुपर्‍यो ? भवितव्य भएर नै छोड्छ । कर्महरूको यस्तै अनिवार्य नतिजा हुन्छन् ।

नेपालको जात र जनजातिको सन्दर्भमा बुद्धधर्म

डा. केशवमान शाक्य

विद्वान् मानवशास्त्री प्रा. डोर बहादुर बिष्टको अन्तर्राष्ट्रिय ख्याति प्राप्त हालै प्रकाशित 'डेभलपमेन्ट एण्ड फाटेलिज्म' भन्ने पुस्तकमा नेपालको जनसंख्यालाई दुई सामाजिक प्रणालीमा बाँड्न सकिने कुरा लेखिएको छ । एउटा प्रणालीमा हिन्दूसमाजको मान्यता अनुसार बाहुन, क्षेत्री, वैश्य र शूद्रमा वर्गीकृत जनसंख्या समावेश गर्न सकिन्छ भने अर्को प्रणालीमा अहिन्दू समाजको मान्यता अनुसार सामाजिक समानतामा समूहीकृत जनसंख्या समावेश गर्न सकिन्छ । हिन्दू सामाजिक मान्यताको प्रणालीमा वर्गीकृत बाहुन, क्षेत्री, वैश्य र शूद्रलाई जात भनिन्छ भने अहिन्दू सामाजिक मान्यताको प्रणालीमा समूहीकृत तामाङ, गुरुङ, मगर, थकाली, थारू, शेर्पा, राई, लिम्बू, सुनुवार, दनुवार, नेवार, ह्योल्मो, जिरेल, थामी, चेपाङ, भेचे, कोचे, धिमाल, राउटे, राजी, डुरा र राजवंशी आदिलाई जनजाति भनिन्छ ।

जातप्रणाली सामन्तवादको उपज हो भने जनजाति प्रणाली समानतावादको द्योतक हो । जातप्रणालीमा मानिस मानिस बीचमा ठूलो सानो, छूत अछूतको भावना र व्यवहार विद्यमान हुन्छ । बाहुन र क्षेत्री ठूलो जात मानिन्छ भने वैश्य र शूद्र सानो जात । शूद्रलाई अछूतको दर्जामा राखिन्छ । यो जातगत भेदभाव धनसम्पत्तिको आधारमा नभई सामाजिक अधिकारको आधारमा गरिन्छ । यो जात प्रणालीको विशेषता हो— बाहुन, क्षेत्री, वैश्य वा शूद्र हुने भाग्य जन्मजात प्राप्त

हुनु । जो बाहुनको कुलमा जन्मिन्छ, ऊ जतिसुकै गरीब भएतापनि वा मूर्ख भएतापनि उसलाई बाहुनको अधिकार प्राप्त हुन्छ । जो शूद्रको कुलमा जन्मिन्छ, ऊ जतिसुकै धनी वा ज्ञानी बनेपनि उसलाई शूद्रको व्यवहार प्राप्त हुन्छ ।

जनजातिहरूमा सबैलाई समान व्यवहार गरिन्छ । सामाजिक मान मर्यादा धन, विद्या र प्रतिष्ठाको आधारमा केही थपघट हुन सक्दछ तर पानी नचल्ने कुनैले यसो गर्न पाउने कुनैले नपाउने भन्ने हुँदैन । जन्मेको कुलको आधारमा सामाजिक अधिकारहरू घटीबढी पाउने चलन छैन ।

भगवान् बुद्ध शाक्यमुनिको समयमा नेपालको पहाडी भूभागमा किरातहरूको जनसंख्याले आवाद गरेको थियो, जो अधिकांश मंगोल नश्लका थिए । पश्चिम नेपाल तथा पश्चिम तिब्बतको भूभागमा मगर जातिको बसोबास थियो । पश्चिमी तिब्बतलाई तिब्बती भाषामा मड—रिस भनिन्छ । यही मडरिस शब्दबाट मगरात क्षेत्र हुन गई, मगर जातिको व्युत्पत्ति भएको हुन सक्दछ । हाल ती मगरहरू तीन प्रकारका सामाजिक मान्यतामा विभाजित छन्— १) दक्षिण पहाडीभेगमा बसेका हिन्दूकरणमा परेका मगरहरू, २) तिब्बत नजिक हुम्ला, रोल्पा, डोल्पा, म्याग्दी, बागलुङ उत्तरपहाडी-भेगमा बसेका बुद्धधर्म मान्ने मगरहरू र ३) मतवाली क्षेत्रीको रूपमा पश्चिमनेपालको पहाडी भेग जुम्लामा बसेका रोक्का, बुढा थर भएका पूर्वी मगरहरू । कर्णाली-

प्रवेश केही शताब्दी अगाडिसम्म बौद्धराजाहरूले शासन चलाएको हुनाले मतवाली क्षेत्रीहरूमा हिन्दू भएपनि कट्टरपना छैन । मध्यनेपालमा गुरुङ, थकाली र तामाङ (मुर्मी) जातिको बसोबास थियो । यिनीहरू हालसम्म पनि बौद्ध रहेका छन् । पूर्वनेपालमा याक्खा, राई, लिम्बू (यक्ष, किन्नर) को बसोबास थियो ।

काठमाडौं (त्यसबेला नेपाल उपत्यकामा यक्ष-हरूले ! याक्खाहरूले) शासन चलाउँदथे । पशुपतिक्षेत्रको वाग्मती नदीको किनारमा अवस्थित विरूपाक्षको मूर्ति, स्वयम्भूमा विद्यमान भिक्षुणी हारती यक्षणी (अजिमा) तथा किरातराजाको मूर्ति, इन्द्रजात्रामा नचाइने लाख्य (पाली भाषामा यक्ख, संस्कृत भाषामा राक्षस, नेवारीमा लाख्य) हरू बुद्धधर्ममा दीक्षित भएका किंवदन्तीहरूको वर्णनबाट पनि यस तथ्यको पुष्टि हुँदछ । लाख्य पूर्व-नेपालको उत्तरतिर पर्ने तिब्बतीस्थल तिगरी मैदानबाट काठमाडौं उपत्यका आएको थियो भन्ने कथनबाट पनि यक्षहरू पूर्वी नेपालतिरबाट आएका हुन् भन्न सकिन्छ । किरातराजा जितेदस्तीको पालामा भगवान् बुद्धको शिष्य आनन्द नेपाल खाल्डोमा आएको वर्णनबाट किरातीहरूले बुद्धधर्मलाई स्वागत गरेको अनुमान लगाउन सकिन्छ भने किरातराजा स्थुकोको पालामा सम्राट् अशोकको धर्मदूत आएर पाटनमा चार थूरहरू निर्माण गरेको बाट पनि किरातीहरूले बुद्धधर्मलाई बढ्दमा ठूलो सहयोग पुऱ्याएको सिद्ध हुन्छ । पछि पटुक राजाको पालामा सोमवंशी क्षत्रीहरूले गोकर्णबाट लखेटेर पठाउँदा बौद्धहरू बसेको पाटनमा बस्न आएका थिए र सो राजाको दरबारको भग्नावशेषको रूपमा पटुकट्ट आज पनि विद्यमान छ ।

नेपालको तराई, भूभाग, उत्तरप्रदेश र बिहार

भने ब्राह्मणवादले प्रभाव पारिसकेका थिए । त्यसबेलाको लिच्छवी प्रवेशमा भने ब्राह्मणवाद त्यति हावि भै नसकेको देखिन्छ । ब्राह्मणवादको प्रभावमा आएर यस क्षेत्रका किरातहरू भने क्षेत्री भैसकेका थिए । बुद्ध जन्मेको शाक्यकुललाई क्षेत्री भनिन्थ्यो तर शाक्यहरू थारूजातिका हुन् भनी हाल प्रकाशमा आएका तथ्यहरूलाई आधार मानेर विश्लेषण गरेमा थारूहरूमा जनै लगाउने चलन नभएको र बुद्धजीवनी अध्ययन गर्दा पनि राजकुमार सिद्धार्थले व्रतबन्ध गरेर जनै लगाएको वर्णन कतै फेला नपर्नुबाट कर्णालीप्रदेशका मतवाली क्षेत्री जस्तै खालको खुकुलो क्षेत्रीसम्म बनिस्केको थियो कि भन्ने अडकल काट्न सकिन्छ ।

नेपालकी जनजाति र बुद्धधर्मलाई एकै ठाउँमा राखेर अध्ययन गर्दा लामावाद (तिब्बती वज्रयान) मा निहित केही कुराहरू महत्त्वपूर्ण हुन आउँदछन् । नेपालको जनजाति बुद्धको समयभन्दा पुरानो किरात सभ्यता अँगालेर बसेका जनसंख्या थियो । काठमाडौं उपत्यकाभित्र पाइने प्राचीन धार्मिक स्थलहरू, देव-देव्रीहरू, चाड-पर्वहरू, मगरहरूले मानिआएका प्राकृत धार्मिक संस्कारहरू, तामाङ, गुरुङ, थकालीमा विद्यमान बोन (झांकी) राई लिम्बूको मुन्धुन अनुसार पाइने देव-देवीहरू र वज्रयानमा पाइने देव-देवीहरूलाई दाँजेर हेर्दा एउटै हुन आउँदछ । किरात किंवदन्तीमा देखापर्ने आउने संवर र वज्रयानमा भेटिने संवर एउटै हुन् । वज्रयानको तन्त्रयान र बोनको झांकीमा धेरै अन्तर छैन । यी कुराहरूबाट बुद्धधर्मको वज्रयान निकाय बुद्धधर्म र किरात (बोन) धर्मको समन्वित रूप हो । यहाँनिर यो कुरा पनि महत्त्वपूर्ण हुन आउँदछ कि कर्णालीप्रदेशका राजाहरू पनि वज्रयानी थिए । मगरा-

आनन्दभूमि

तमा पूजिने वज्रभैरव र मनकामना (वज्रदेवी) पनि वज्रयानी धार्मिक स्थलहरू थिए । मनकामना (नेवारीमा अजिमा) का पुजारीले काठमाडौंका वज्राचार्यबाट दीक्षा प्राप्त गर्दछन् । वज्रभैरवको (वज्र) शब्दले स्वतः वज्रयानी भन्ने सिद्ध गर्दछ । अजिमा (यूमा) लाई प्रज्ञाको प्रतीकको रूपमा मान्दछ, जसलाई वज्रयानी शब्दमा नैरात्मा (अनात्म, शून्यता) को ज्ञान भनिन्छ । अजु/थेवा, भैरव) लाई उपायको रूपमा मान्दछ जसलाई व्यावहारिक अथवा ज्ञानको निरन्तरता भनिन्छ ।

नेवारहरूको सम्बन्धमा भने केही फरक परिस्थिति पाइन्छ । सयौं वर्षसम्म हिन्दू र जतन्त्रसँग मुकाबिला गर्दै बुद्धधर्मलाई संरक्षण गर्दै आएकापनि हिन्दू सामाजिक मान्यताले प्रभाव पारिछाडेको दृष्टांत वर्तमान नेवारहरूको संरचनाबाट छर्लङ्ग हुन्छ । नेवार समुदायमा जातभातको आफ्नै प्रणाली बन्न गएबाट नेवारहरूको बुद्धधर्म वज्रयान रहेतापनि लामावादभन्दा फरक छ । नेवारबुद्धधर्ममा वज्राचार्य, शाक्य र केही अन्यहरूले मात्र दीक्षा पाउँदछन् भने वज्राचार्यले मात्र पुरोहित बन्ने जन्मजात अधिकार प्राप्त गर्दछ । वज्राचार्य, शाक्य, उदास, ज्यापू, मानन्धर, चित्रकार, नक्सा र रञ्जितकार आदि सबै वज्रयानी संस्कार मात्र भएतापनि तिब्बती वज्रयानमा जस्तै सामाजिक समानतामा आधारित समाजको सृजना नभै जातभातमा वर्गीकृत छन् । यी व्यवहार र मान्यताहरूलाई हेर्दा यिनीहरू बौद्ध भएतापनि हिन्दूभन्दा केही फरक छन् । यस्तै सामाजिक संरचनाको कारणले नै श्रेष्ठ जातका कतिपय बौद्धहरू हिन्दूसमाजमा प्रवेश गरेकाछन् । यी चरित्रगत कुराहरूको आधारमा पश्चिमी विद्वान्हरूले नेवारहरूमा विद्यमान धर्मलाई एउटा अलग्गै निकायको रूपमा 'नेवार बुद्धधर्म' भन्ने नामकरण गरेकाछन् । यसरी जातको आधारमा निमित्त सामाजिक संरचनालाई नै मानेर नेवारहरूले वज्रयान बचाइराख्ने भन्ने कुरा आजको समयमा वित्तगतिपूर्ण हुन आएको छ । यसमा

सामयिक सुधार अत्यन्त आवश्यक छ किनभने जातलाई नै मान्ने हो भने बौद्ध बन्नुभन्दा हिन्दू बन्नुमा धेरै लौकिक फाइदाहरू आजको परिस्थितिमा हुन सक्दछन् । हुनत हिन्दू बनेका नेवारहरूलाई वैश्यको स्तरमा राख्ने हुँदा बाहुन र क्षेत्रीबाट अपहेलित महशुस नगरेवा होइनन् ।

झण्डै पचास वर्षअगाडि पुनः आरम्भ भएको थेरवाद बुद्धधर्मले हिन्दूकरणको चरम शिकार बनेको नेवारवज्रयानको विकृति र कमजोरीलाई हटाएर आकर्षक विकल्प खडा गरेको छ । यो निकाय धेरै हृदयसम्म जातवादबाट मुक्त छ । हाल भिक्षु बनेर बसेकाहरूमा शाक्य, वज्राचार्य, उदास, ज्यापू, मानन्धर, श्रेष्ठ सबै परिवारका छन् । उपासक-उपासिकाहरूमा पनि कुनै जातको भेदभाव छैन । थेरवादी भिक्षुहरूबाट दिने धर्म देशना र ध्यान सरल, व्यावहारिक सनसन्नायिक, सान्दर्भिक तथा प्रत्यक्ष अनुभूत हुने भएको हुँदा आकर्षण बढ्दै गइरहेका छन् । सामाजिक समानताको जुन आदर्श जनजातिको हो त्यसको पालन हुने खालको बुद्धधर्मको यो रूपबाट नेवारहरूमा मात्र होइन हालसालै अन्य जनजातिहरूमा पनि आकर्षण बढ्न गएको छ ।

थेरवाद बुद्धधर्मको ग्रन्थ पाली त्रिपिटक दर्शनमा मात्र सीमित नरहो, इतिहास, राजनीति, समाज र अर्थव्यवस्था जस्ता विषयमा पनि यथेष्ट कुराहरू अध्ययन योग्य पाइने हुँदा आजका स्कूल, कलेजबाट शिक्षाप्राप्त बुद्धिजीविहरूमा पनि सन्तोष दिन सक्ने देखिएको छ ।

बुद्धधर्मका तीर्त निकाय वज्रयान, महायान र थेरवाद नेपालका जनजातिहरूको सामाजिक मान्यता र मानव-प्रादालाई उठाउनमा सक्षम साबित भएको छ । जातगत सामाजिक संरचनाबाट हुने शोषणबाट मुक्त हुने अवसर र क्षमता वृद्धि गर्नमा बुद्धधर्म सहयोगी सिद्ध भएको छ ।

रत्नसुन्दर शाक्य

पालिसाहित्यलाई हिन्दीभाषामा अनुवाद गरी जनसमक्ष प्रस्तुत गर्नुभएका केही प्रमुख भारतीय भिक्षुहरूमा 'भिक्षुत्वयो' (राहुल सांकृत्यायन, आनन्द कौशल्यायन र जगदीश काश्यप) पछि भिक्षु धर्मरक्षित नै प्रमुख हुन आउँछ ।

वहाँको जन्म बुद्धको परिनिर्वाणस्थल कुशीनगरको नजीकै 'हतवा' भन्ने ग्राममा १ अप्रिल १९२३ मा भएको थियो । वहाँको प्रारम्भिक शिक्षा कुशीनगर र कसयामा न भएको थियो । पछि गोरखपुरमा आई अध्ययन गर्नु भएको थियो ।

वहाँ बाल्यावस्थाको बेला भी लंकाबाट एम. ए. पोरिस नामका एक सज्जन कुशीनगरमा आउनुभएको थियो, जो सन् १९३१ मा अनगारिक धर्मपालका साथ प्रव्रज्या एवं उपसम्पन्न हुनुभई 'भिक्षु श्रद्धानन्द' हुनुभएको थियो र वहाँलाई कुशीनगरवासीहरू "लङ्काबाबा" को रूपमा याद गराउँछन् ।

वहाँले कुशीनगर एवं आसपासका निर्धन, अशिक्षित एवं साधन विहीन जनताहरूको दुर्बला देखी दुःखित भई 'चन्द्रमणिपाठशाला' को नाममा सन् १९२९ मा एक निःशुल्क पाठशाला स्थापनागर्नुभएको थियो । त्यसपछि वहाँले 'महावीर मिडिल स्कूल' र 'बुद्ध हाइस्कूल' पनि स्थापना गर्नुभएको थियो ।

वहाँले ग्रामीण बालबालिकाहरूलाई पठनपाठनमा प्रवृत्त गराउन घनेक मिठाई, पंसा, फलफूलहरू पनि

बाँटी पाठशालामा सामेल गराउने गर्दथे । वहाँको बच्चाहरूप्रतिको त्यस व्यवहारमा आफू पनि संलग्न (७ वर्षको उमेरमा) भएको कुरा भिक्षु धर्मरक्षितले उल्लेख गर्नुभएको छ ।

यसरी भिक्षु श्रद्धानन्द (मृत्यु - अप्रिल १९३३, लुम्बिनीमा) को लाड-प्यारमा प्रारम्भिक र मिडिल शिक्षा पूरा गरी वहाँ माध्यमिक शिक्षाको निमित्त गोरखपुर आउनुभयो । वहाँ विद्यार्थी जीवनमा 'कविजी' को नामले सुविख्यात हुनुहुन्थ्यो किनकि वहाँले त्यसबेला 'रमण' उपनामले प्रशस्त कविताहरूको रचना गर्नुभएको थियो ।

१५ वर्षको उमेरमा नै वहाँले "भक्तवर प्रल्हाद" 'भंग-भारती' र "बुद्ध-महाप्रयाण" नामक काव्यहरू लेख्नुभएको थियो जसमा "भक्तवर प्रल्हाद", वहाँ आफैले सन् १९४० मा "आदर्श प्रेस" देवरियाबाट प्रकाशित गर्नुभएको थियो । वहाँको पहिलो कविता सन् १९३८ (१५ वर्षको उमेरमा) मा वाराणसीको दैनिक 'आज' पत्रिकामा छापिएको थियो ।

वहाँका प्रशस्त कविताहरू गोण्डाबाट, प्रकाशित "हलचल साप्ताहिक" र सारनाथबाट प्रकाशित "धर्मदूत" मा छापिएका पाइन्छन् । "भंग भारती" र "बुद्ध-महाप्रयाण" का केही कविताहरू पनि यिनै पत्रिकाहरूमा छापिएका थिए ।

१८ वर्षको उमेरमा (सन् १९४१) वहाँले कुशीनगरका इतिहास" लेखन निकै परिश्रम गर्नुभयो ।

त्यस सम्बन्धित विभिन्न स्थल, नदी एवं ऐतिहासिक चीजहरू अवलोकन गर्न आफैले निकै दिनसम्म भोक-प्यासको समेत वास्ता नराखी स्रोत साधन जम्मा गर्नु भएको थियो । यस ग्रन्थ तयार गर्न विशेषतः वहाँलाई कित्तिमा महास्थविर (सन् १६०३-१६८७) ले टेवा दिनुभयो । आफैले पनि सम्बन्धित सम्पूर्ण ग्रन्थहरूको पनि अध्ययन गर्नुभयो जसको परिणाम स्वरूप वहाँले ३ सेप्टेम्बर १९४१ का दिन गृहत्याग नै गर्नुभयो । वहाँ सरासर सारनाथ जानुभयो । सारनाथमै “धम्मके स्तूप” अगाडि ५ सितम्बर १९४१, शुक्रबार, भाद्र पूर्णिमाका दिन पञ्चशील एवं अष्टशील ग्रहण गरी बौद्ध दीक्षा लिनुभएको थियो । त्यसबेलादेखि नै वहाँ श्वेत-वस्त्र हिरी अनगारिक बन्नभएको थियो ।

अनगारिककै रूपमा वहाँ पंदल सारनाथबाट प्रयाग (इलाहाबाद), कानपुर, कनौज, लखनऊ, अयोध्या, श्रावस्ती, कपिलवस्तु, लुम्बिनी हुँदै २७ दिनमा कुशीनगर पुग्नुभएको थियो ।

कुशीनगर पुग्नासाथ वहाँले ग्रामा-बाबुसित प्रयोजित हुन अनुमति माग्नुभयो । ग्रामा-बाबुले नाम-ऊजूर गरेको कारण वहाँले ३ दिन सम्म भोक-हडताल गरी “राष्ट्रपाल-व्रत” पालन गर्ने आज्ञा लिनुभएको थियो ।

आज्ञा पाउनासाथ वहाँ सारनाथमै जानुभई २८ जुलाई १९४२ का दिन ऊ. चन्द्रमणि महास्थविर (सन् १८७६-१९७२) को हातबाट श्रामणेर हुनुभयो र पुनः २ वर्षपछि २१ जुलाई १९४४ का दिन कुशीनगरको सीमा-गृहमा ऊ. चन्द्रमणि महास्थविरकै उपाध्यायत्वमा उपसम्पन्न हुनुभयो ।

श्रानन्दभूमि

वहाँले श्रामणेरकालमा दुइवटा किताबको रचना गर्नुभएको थियो—

१) पहिलो— खुद्क निकायको सुत्तनिपात अन्तर्गत परेको “ब्राह्मण धम्मिय सुत्त” को अनुवाद थियो जसमा गाईप्रति बुद्धको दृष्टिकोण (माता सो सरह भएको) स्पष्ट हुनुको साथै सत्यताको आधारमा साँच्चिकै रूपमा भने हो भन्ने गोमांस-भक्षण र गोहिंसाको शुरूवात लोभको कारणवश पहिले ब्राह्मणहरूले नै शुरू गरेको कुरा स्पष्ट भएको पाइन्छ । यो सूत्र भिक्षु कित्तिमा महास्थविरको विशेष आग्रहले भिक्षु धर्मरक्षितले पालिबाट हिन्दीमा अनुवाद गर्नुभएको थियो ।

२) दोश्रो— “भगवान् बुद्ध और जातिभेद” नामक किताबको सम्पादन प्रमुख हुन आउँदछ । भिक्षु धर्मरक्षित (त्यसताका श्रामणेर) ले यो किताबको सम्पादन कार्य गरिरहनुभएको बेला (कुशीनगरमा) कानपुरका एक आचार्य मेधार्थीले डा. अम्बेडकर (सन् २८६१-१९५६) लाई ऊ. चन्द्रमणि महास्थविरलाई दर्शन गराउन ल्याउनुभएको संयोग परेको थियो । अतः डा. अम्बेडकरले धर्मरक्षितसँग सोधपूछ गरिसकेपछि प्रसन्न भई त्यो ग्रन्थ प्रकाशन गराउने जिम्मा लिनु भएको थियो, जसअनुसार धर्मरक्षितले पनि किताबको पाण्डुलिपि तयार गर्नुभएपछि “जातिपाति तोडक मण्डल”, लाहौरमा विशेषतः संतराम बी. ए. कहीं पठाउनुभएको थियो साथै बाबासहेब अम्बेडकरको आदेश पनि चर्चा गरि पठाउनुभएको थियो । किताब तुरुन्तै प्रकाशित भयो ।

भिक्षु धर्मरक्षित उपसम्पन्न हुनुभएको बेला कुशीनगरमा नेपालका श्रामणेर अश्वघोष केही महिना-अगाडि (जनवरी १९४४) मात्र ऊ. चन्द्रमणि महास्थ-

विरको हातबाट श्रामणेर भई भिक्षु धर्मरक्षितसँग हिन्दी भाषाको पठन-पाठन गरिरहनुभएको थियो ।

एकसाथी भिक्षु धर्मरक्षित अध्ययनार्थ लड्का प्रस्थान गर्नुहुने कुराले श्रामणेर अश्वघोषलाई धक्का पर्न गयो । अतः वहाँको पनि प्रबन्ध मिलाउन भिक्षु महानाम (हाल आनन्दकुटी स्थित) ले, जो महामन्तिन्द परिवेण, मातरमा ६ वर्ष अध्ययन गरेर आईसक्नुभएको थियो, ले बोधिगुप्त महास्थविरकहाँ पत्र पठाउनुभयो । बोधिगुप्त महास्थविर केही महिनाअगाडि मात्र (फरवरी १९४४ मा) लुम्बिनीको भ्रमण गरी कुशीनगरमा आउनुभएको थियो । वहाँको समक्ष धर्मरक्षितले पालिसाहित्य एवं अन्य बौद्धसाहित्य अध्ययन गर्ने तीव्र आकांक्षा भइरहेको कुरा सुनाउनुभएको थियो । अतः वहाँले भिक्षु धर्मरक्षितलाई सारा प्रबन्ध (मार्ग व्यय समेत) मिलाइ दिनुभएको थियो । भिक्षु महानामको पत्र पाउनासाथ श्रामणेर अश्वघोषको पनि धर्मरक्षितको साथै जाने प्रबन्ध मिलाइदिनुभएको थियो ।

केही दिनपछि नै वहाँहरू श्रीलंकाको निमित्त प्रस्थान गर्नुभयो । श्रीलंका जानुअगाडि सारनाथ र बुद्धगयाका दर्शनीय स्थलहरूको पनि अवलोकन गर्नुभएको थियो । २८ जुलाई १९४४ का दिन बुद्धगयाको दर्शन गरी अग्रस्तको पहिलो दिनमा वहाँहरू 'मण्डपम् कैम्प' पुग्नुभयो ।

त्यहाँ महास्थविर बोधिगुप्त आउनुभएपछि बल्ल वहाँहरू धनुष्कोटीबाट 'आदम् पुल' पार हुँदै श्रीलंकाको मातरमा ८ अग्रस्त १९४४ को मध्यरातमा पुग्नुभयो ।

यसरी भिक्षु धर्मरक्षित आफ्नो लक्ष्यअनुसार अध्ययनार्थ श्रीलंका पुगी मातरस्थित त्यस "महामन्तिन्द परिवेण" मा सन् १९४७ को फरवरी महिनासम्म रही

अध्ययन गर्नुभएको थियो । अध्ययन पश्चात् वहाँलाई "त्रिपिटकाचार्य" पद प्रदान गरिएको थियो ।

भिक्षु धर्मरक्षित २२ फरवरी १९४७ का दिन स्वदेशको निमित्त मातरबाट 'कोलम्बो' आउनुभयो । श्रामणेर अश्वघोष ८ वर्षपछिमात्र सन् १९५२ मा स्वदेश (नेपाल) फर्कनुभयो । वहाँ सन् १९४९ मा महामन्तिन्द परिवेणका कुलपति एवं दक्षिणी श्रीलंकाका संघनायक धर्मकीर्ति श्री धम्मावास नायक महास्थविर (सन् १८८८-१९४९) को उपाध्यायत्वमा उपसम्पन्न हुनुभएको थियो ।

भिक्षु धर्मरक्षित श्रीलंकाबाट फर्कनुभएपछि सबभन्दा पहिले ऐतिहासिक ग्रन्थको रूपमा रहेको 'तेलकटाह-गाथा' लाई अक्टोबर १९४८ मा प्रकाशित गराउनुभयो जुन गाथाको अनुवाद वहाँले महामन्तिन्द परिवेणमा अध्ययन गरिरहनु भएको बेलामै पूर्ण गर्नुभएको थियो ।

यसको मूलपालि सहित नेपालभाषामा पनि भिक्षु सुबोधानन्दले अनुवाद गरी बु. सं. २५०२ (सन् १९५८) मा प्रकाशित गराउनुभएको थियो ।

भिक्षु धर्मरक्षितले काशी-हिन्दू विश्वविद्यालयबाट पालिभाषामा एम. ए. उत्तीर्ण गर्नुभएको थियो । पालिभाषाको दक्षताको कारण वहाँले पालिभाषाको ज्ञानार्जन गराउनको निमित्त वा अध्ययन अध्यापन गराउनको निमित्त सुपाठघको रूपमा सन् १९४९ मा "पालिपाठ-माला" तयार गर्नुभयो । केही वर्ष "पालि-व्याकरण" को पनि रचना गर्नुभयो ।

सन् १९५१ मा वहाँले भिक्षु बोधानन्द महास्थविर (सन् १८७४-१९५२) को विशेष आग्रहमा "बुद्ध धर्म के उपदेश" नामक एक ग्रन्थ तयार गर्नुभयो जसमा गृहस्थधर्म सम्बन्धी बुद्धका तमाम उपदेशहरूको संकलन

भएको थियो । यो ग्रन्थ बोधानन्द महास्थविरकै जीवन-कालमा प्रकाशित भएको थियो ।

त्यस्तै सन् १९५४ मा “मनोरंजन पुस्तकालय, बनारस” को तर्फबाट बौद्ध-विभूतियाँ” नामक एक अन्य ग्रन्थ पनि प्रकाशित गर्नुभएको थियो जसमा भारत-मा बौद्धधर्म पुनरुत्थान गर्नमा विशेष योगदान दिनु-भएका १६ जना महान् व्यक्तिहरूको जीवन-चरित्र प्रस्तुत गर्नुभएको थियो । यसमा प्रथम उत्तरी भारतीय भिक्षु महावीर र अनगारिक धर्मपाल आदिदेखि लिएर ‘भिक्षुद्वय’ र गृहस्थ धार्मिक नेताहरूमा भारतीय बौद्ध संघका अध्यक्ष शिवचरणलाल, मध्यप्रदेशका सुप्रसिद्ध धर्म प्रचारक अनन्त रामचन्द्र कुलकर्णीको साथै अजमेर-वासी कोलियपुत्र मोहनकुमार नाथूसिंह तंवरको संस्मरण पनि उल्लिखित थियो ।

सन् १९५४ मा भिक्षु धर्मरक्षितले भिक्षु जगदीश काश्यपबाट १९ वर्षअघि (सन् १९३५) देखि अनुवाद गरिराखेको सूत्रपिटकको “संयुक्त निकाय” पाण्डुलिपिलाई पुनः दोहराई केही संयुक्तहरूको स्वतन्त्र अनुवाद गर्नुभई ‘महाबोधिसभा’ सारनाथबाट प्रकाशित गरिनुभई अपूर्ण ग्रन्थलाई पूर्ण गरिदिनुभएको थियो ।

‘संयुक्त निकाय’ को कार्यपछि वहाँले “विशुद्धि-मार्ग” जस्तो सुप्रसिद्ध ग्रन्थको प्रकाशन गर्ने कार्यमा लाग्नुभयो जुन ग्रन्थ वहाँले श्रीलंकामा रहनुभएको बेला (सन् १९४७ को शुरु म) अनुवादकार्य पूरा गरिसक्नु-भएको थियो । यसको पनि प्रकाशन “महाबोधिसभा” द्वारा नै सन् १९५६ र ५७ मा गरी दुई भागको रूपमा प्रकाशित भएको थियो । यस ग्रन्थको तर्फबाट भिक्षु धर्मरक्षितलाई प्रथम पुरस्कार स्वरूप त्यसताका रू.

८००१- “उत्तर-प्रदेश सरकार” द्वारा प्रदान गरेको थियो ।

भिक्षु धर्मरक्षित पत्रकारीतामा पनि निपुण हुनुहुन्छ । वहाँ सन् १९४८ देखि सारनाथबाट प्रकाशित ‘महाबोधिसभा’ का मासिक मुखपत्र “धर्मदूत” को सम्पादक हुनुभएको थियो । वाराणसीबाट प्रकाशित “दैनिक आज” को पनि वहाँ विशेष प्रतिनिधि हुनुहुन्छ ।

पत्रकारितामा मात्र पनि वहाँ निपुण होइन, किन्तु प्रशासकीय कार्यमा पनि वहाँ त्यत्तिकै गतिशील हुनुहुन्छ । वहाँ भारतीय महाबोधिसभा, सारनाथका मुख्य निरीक्षक, कुशीनगर भिक्षुसंघका प्रधानमंत्री, वैशालीसंघका उपाध्यक्ष एवं भारतीय बौद्धसंघका संयुक्त मंत्रीको रूपमा पनि कार्य गर्दै रहनुभएको थियो ।

वहाँले सन् १९५० देखि १९५९ सम्म “महा-बोधि इन्टर कलेज” मा पालिभाषाका प्राध्यापक हुनु भएको थियो । त्यसपछि सन् १९५९ देखि त्यस कलेजका प्रधानाचार्य हुनुभयो । सन् १९६४ देखि १९६८ सम्म “धर्मपाल डिग्री कलेज” का पनि वहाँ प्रधानाचार्य हुनुभएको थियो ।

सन् १९६८ वर्षपछि वहाँ केही समय प्रतापगढ (अवध) मा पनि रहनुभएको थियो जसको फलस्वरूप स्थानीय भिक्षु सुगतानन्दको तर्फबाट वहाँले आफ्नो कृति “श्रामणेर-विनय” र भिक्षु-प्रातमोक्ष तथा कर्म वाचा” प्रकाशन गर्न पाइयो ।

सन् १९७१ मा “बौद्धधर्ममा योगसाधना” विषयक शोध प्रबन्ध लेखेबापत राँची विश्वविद्यालयबाट वहाँलाई ‘पी. एच. डी.’ उपाधि प्रदान गरिएको थियो ।

त्यसप्रो ठीक १८ दिनपछि "पालि शोध प्रस्थान"
(नवनालन्दा महाविहार) बाट 'डी. लट्.' को उपाधि
पनि प्राप्त गर्नुभएको थियो ।

यसरी आफ्नो उद्देश्य अनुरूप वहाँले जीवनमा
पूर्ण सफलता प्राप्त गर्नुभएको थियो । जीवनको अन्तिम
वर्षमा पनि वहाँले अस्वस्थ रहेतापनि 'सुत्तनिपात'
ग्रन्थलाई सम्पादन एवं अनुवाद गरी प्रकाशित गर्न सफल

हुनुभएको थियो ।

१७ वर्षको उमेरदेखि ग्रन्थ निर्माण कार्य शुरू
गरी बुद्ध र बौद्ध-धर्म सम्बन्धी सानोठूलो गरी १००
बटा जति ग्रन्थ तयार गर्नुभएका डा. भिक्षु धर्मरक्षित
सन् १९७७ को अक्टोबर महिनामा तथागतको पावन-
भूमि, धर्मचक्र-प्रवर्तनस्थान सारनाथमा दिवंगत
हुनुभयो । □

बुद्ध ! तिमी आऊ

राजीव श्रेष्ठ, बानेश्वर

हे बुद्ध ! हे शान्तिदूत ! !
यस धर्तीमा तिमी
पुनः एकपटक जन्म लिनु
तिमीले एकचोटी राम्ररी नियालेर हेर !
तिम्रो यस पवित्र भूमिमा
सम्पूर्ण माटो रोएको छ !
मानवता यहाँबाट टाढा-टाढा भागेको छ !
मातृत्व-बन्धुत्व सबै विलीन भएको छ !
यहाँ सभ्यताको नाममा
असभ्य समाजको सृष्टि हुँदैछ
जताततै स्वार्थको गन्ध फैलिएको छ !
मानिस-मानिस बीचको युद्ध-विभीषिकालाई
शान्त पार्न
तिमी यहाँ आऊ !
साँच्चै ! शान्तिप्रिय अनुयायीहरू
तिम्रो आवश्यकता भित्रैदेखि
महशूस गरिरहेछन् !

★

Buddha - the Enlightend one

-Munindra Ratna Bajracharya

Siddhartha Gautam, Son of a Sakyas clan was born in Lumbini in the top of the Himalayan Kingdom, Nepal. He was born in a precious full moon day in 563 B. C. He was married with Yasodhara and had a son named Rahula. Once Siddhartha set out from his palace, he saw four things, an old man, a sick person, a dead body and a saint. These things had tempted Siddhartha to do something for the well beings of living beings. One day Siddhartha ran away from the palace leaving his beloved wife and son Rahula.

known as Buddha Dharma. Now Buddha Dharma is spreading day to day all over the world. In today's world of materialism, Buddha's teachings of peace and Humanity have remained as transcendente and inspiration provoking to the people of all ages and all times. Buddha's main teaching is based on 'to live and let live' to have regard, love and compassion in the life. It shows the path of awarening our slumbers releasing moral forces and desines, so essential for protecting ourselves from annihilation, war, sacrimination and distrust.

Siddhartha, after a six year of various practices of asceticism, self mortification and meditation, attained the supreme knowledge of enlightenment and became Buddha, on the veryday of Baisakh purnima. Aflerbeing Buddha, he wandered from place to place teaching his knowledge. His followers formed sangha and gathered a great number of disciples. Tha teaching of Lord Buddha is

The first teaching of Lord Buddha is to avoid the two Extremes of our life.

1) The bodily pleasure of life is ignoble (dishonours) fruitless and ends only in disappointment it is contrary to the life of the spirit.

2) The life of severe penance in sorrowful and full of bitterness.

Between two extremes, The middle way or Golden mean is perfect. The path between the extremes bring rests, illumination and Nirvana. It is the right path to bring joy over sorrow.

Nirbana is very realistic philosophy which can be achieved through soler effort. The effort are which Buddha had delivered are called four Noble Triuhs which are given below.

1) There is suffering such as disease, old age and death

2) There is the cause of suffering sorrow of what cannot be avoided.

3) There is a way out to end the suffering destruction of sorrow.

Buddha has recommended the Eight Fold path which leads to the end & sorrow. It is known as Arya Astangi-ka marga:

(1) Right to opinion (2) Right to Intentions (3) Right to speech. (4) Right to conduct (5) Right to liveli hood (6) Right to Effort (7) Right to mindfulness (8) Right to concentration.

Buddha's another great teaching is Five Precepts, known as Pancha sheela.

(1) To abstain from taking life (Ahimsa)

(2) To abstain from taking which is not given (Adattadana)

(3) To abstain from Sexual misconduct (Vyavichara)

(4) To abstain from false speech (Mushabada)

(5) To abstain from intoxicating things which hampers mind (Surapana).

Buddha's fundamental doctrine is not based on dogmatism, Rather it is a pragmatic philosophy. He had discovered the law of nature based on the theory of cause and effect. The term Pratitya samutpada is the theory of Buddhism, Which underlines that something is caused by something. In Buddhism of all forces, the force of mind is the most important. For it is based on religious and moral conduct. There are certain evils in our mind. Buddha shows three great evils which are sweeping our mind as Raga Dweha and Moha.

The Raga means desires. Once desire is fulfilled but it is never satisfied. As one Japanese saying goes :

*First the man takes a drink
Then the drink takes a drink,
Then the drink takes the man:*

Raga is also the same. Raga brings the misery.

The second causes of misery is Dwesha. Our natural instinct always wants to dominate over others animus dominants. For example, when our servant did not obey the orders, our mind gets irritated, we feel misery.

The cause of misery is Moha (delusion). Moha is that instinct which makes us individualistic nature. Such Moha always points 'I' rather than 'We'. A man always thinks as 'My house, my money, my property, my child, my right etc.' He is surrounded by 'These things are mine, these things are not mine.'

To Control Raga, Dwesha & Moha is the supreme principles of Dharma. Dharma is wisdom, it is power and the apostle of peace. Buddha practiced for peace on earth nearly forty five years. Buddha passed away in the very day of Baisakh full moonday at the age eighty. Though Lord Buddha passed away his teaching Ahimsa, Love of Peace are universal, acknowledged as a highest form of philosophy practiced all over the world. Developed and developing nations all are in search of peace and need to save humanity from the destruction of disaster. In this context one can conclude that the pacifist philosophy of Buddha is perennially said and relevant to human survival and their peaceful coexistence.

Life by Principle

Buddhism taught a life not by rule, but by Principle, a life of beauty; and as a Consequence, it was a religion of tolerance. It was the most charitable system under the sun.

--Rev. Joseph Wain

अष्टरत्न उपासक

-भिक्षु सुदर्शन

मुथ ह्लापांया टेलिफोन जितः ह्लोने हे मास्ते मवः । आकासं ह्लाःवःगु खँ, ह्लागस्य मखंगु खँ, छु मतिइ तयां छु जुयाबिल धायेमालीगु खँ जकं न्यने मालीगु ला । उकुन्हु माघपुन्ही सथुकुन्हु नं अथे हे जुल । टेलिफोनय् धाल, 'जि भ्वाइस अफ रेडियो, न्हूसतकं नवानाचवना । अष्टरत्न शाक्य मंत ।'

'गथे ? छु जुल ?' - जि छंसलं न्यना ।

'मुथसिया चाःह्लू झाःह्ला, अन हे विचवकं हृदया-घात(Heart-attack)जुल । अस्पतालय् हानं निकोगु हृदयाघात जुल, मंत ।'

जिं छुं धाये मफुत .. ।

'आः मुथय् थयें मोटरं काः वये ।'

'.....'

'आमकन क्यपुलिइ विहारय् गोह्य भन्तेपि दु?'

'न्याह्य खुह्य भिक्षुपि दु तर जि ला ज्वर वइ च्वन । ये ज्वर वयेक पोखराय् वना । अन अनदु पहाड गया । ज्वर बल । ज्वर वयेकं हे य्ये लिहाँ वया । जलपान सिधयेवं अयनं प्यह्य भिक्षु श्रामणेरपि वइ ।'

टेलिफोन-दिका । जितः खँ लहाये धुंसां लहानागु खँय् पत्याः हे मजू । सुनानं अथे जकं टेलिफोन याना हःगु ला ? खँ लहानाहःह्ला सलं हासीके मफु । बुद्धविहारय् फोन याना । खँ अथे हे खः । खँ न्यना थह्यं मचायेक तहाकय्क सासः लहात । बुद्ध-वचन लुमंसे बल,

(अष्टरत्न उपासक)

जन्म : वंशाख शुक्ल अष्टमी

दिवंगत : माघ पुन्ही २०४८

इध वस्सं वसिस्सामि, इध हे नन्त गिम्हसु ।

इति बालो विचिन्तेति, अन्तरायं न बुज्जति ॥

मथू मस्यूपिसं वर्षां थन च्वने, हेमन्तं थन वासं च्वने, अले हानं ग्रीष्मया इलय् थन बासं च्वने धकाः मतिइ तयाचवनी तर दथुइ गन छु जुइ इभिसं छु मस्यू ।

धात्थे छुं मस्यू । धात्थे धात्थे नं छुं मस्यू । अथे हे प्यन्हु च्यान्हु न्ह्यः हे तिति जिमि खँ कोछिनागु खः । अष्टरत्न उपासक. वसन्तजया जहान सत्यदेवी व आर्यतारा थन श्री कीर्ति विहारय् वज । धाल "दार्जिलिङ्ग धरान वनाबलय् चाट्ट्यूवने मखन । स्वंगूगु राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन सिधयेवं य्ये लिहाँ वया । आः एको दार्जिलिङ्ग व काम्पिम्पोङ्ग चाट्ट्यू वने, बिज्याहँ ।"

“अँ, जि न वने हे मखन । ज्यू छको वँहे वने । सिक्किम व भूटान नं चाःहिलावये । गन वनेत छु गथे पास कायेमाः नं सीके ।”

“ज्यू का, का, ... ।”

‘अझ जि ला नेपालय मोटर वंथाय तक, प्लेन वंथाय तक न्यंकभनं छवः चाह्यू वने मन दु ।”

“वने हे माः । गन गन देशय वनेगु स्वयाः थःगु देशय छकः नि चाह्यू वने माःगु । फागुन चँत्र-पाखे लाके माली । अबलय तक दिवाहया श्वय हूल नं ब्यनी ।” अष्टरत्न उपासकया धापु खः ।

श्वयथा हूल छु ब्यन ? ब्यापारी महाजनं थःगु छँ मियावये धाःगु बरतु मी धुकल तर धेबा ज्वनावनां छु याये, थःथाय भाः थहाँ वःगु बस्तु तं ज्वनावने धकाः बनय ज्यानाः बरतु मुनाचवन तर थःगु मृत्युं थःत हे न्हयन्हु दुकुन्हु यंकीगु व विचरां छु स्यु धका ? गनथासं वनेगु ? छकुन्हु गबलय वनेगु ? छु जुइकावनेगु ? थःत गन उनाछवइगु ? थुपि न्हासःया लिसः झीके मडु ।

गनं वनेगु ?

प्राण गन थाय त्याग यायेगु ? छँय ला बुइ ला ? छँय नं छचलिइ ला, बैंगलय ला ? लासाय ला बैय ला ? — झीके थुपि न्हासःया लिसः मडु ।

गबलय वनेगु ?

थुगु साःलय, थुगु लाय धकाः झीसं मस्यु । सुयय ह्लिनय बहनी, गोताः इलय वनेगु ? छुं झीसं धाये मफु ।

छु जुइकाः वनेगु ?

थुकीया लिसः नं झीके मडु । भि पुनाः सी ला । लखय कुतुवनाः सी ला । भुखाचं ह्लानाः सी ला ।

झीसं मस्यु । सुनानं घाःपाः दाकाः सी माली ला शशवा थःशहं लुफि हानाः सी ला । श्व नं झीसं धाये मफु । न्हाबलें थहाँ कुहाँ जुयाचवनागु स्वहने नित्वाथलं कुतुवनाः बेखारत्न उपासकया जहानं मंत हँ । १०० दँतक ला म्वाइ धकाः धुस्क अनय तयातइहा आयुधमान् शासनपाल रसभरि कयुइ थाताः मंत । उकुन्हु थन, न्हाय्यायत अंगूर न्याके छवयाः म्हाय्य छँय थ्यंवलय मांहा मदयाचवन । थः जहानलिसं लासाय घनाचवंहा मनु कलातं मसीक सिनाचवन । प्रार्थना यायैत वनाचवंहा अहिंसक सत्याग्रही महात्मा गान्धी छहा धर्मान्ध हिन्दू ब्राह्मणया गोलि मंत । थः हे अंग रक्षक प्रहंरि कयेकाः थःहे प्रधानमंत्री निवासय इन्दिरा गान्धी सित । छु जुयाः सी सुनां धाये फु ? प्वाःया रोगी कपाः स्यानाः मदगावनी । मिखाया रोगी इकुते चवं तायाः भोसुनावनी । छु नयाः छु त्वय जुयाः सी झीसं मस्यु ।

श्व हे खँ थःगु अन्तिम संस्कारया खः ।

थुकथं थःगु मृत्यु मखापिं झीपि । झी न्हाःने बुद्धया उपिं श्रावक श्राविकापिं धन्य खः गुमिसं थःगु आयुसंस्कार फूगु खं । देवाय चिकं फूगु खंथें, थःगु आयु फूगु खं । अग्रश्राविका महाप्रजापती गौतमी, यशोधरा स्थविरा, सारिपुत्र महास्थविर आदि श्राविका श्रावकपिसं बुद्धयात वन्दना यानाः बिदा काः बिज्यानाः परिनिर्वाण जुयाबिज्यात । तथागत स्वला न्हाः महापरि-निर्वाण जुइगु खँ धयाबिज्यात । गुलिखे मनूतयगु आयुसंस्कार फूगु खंकाः बुद्धं इमित सद्गति व निर्वाणया लँय लाकाबिज्यात तर झी, झीपिं मेगु हे लँय ।

लत्याति लिपा कालिम्पोङ्ग, दार्जीलिङ्ग, सिक्किम व भूटान चाह्यू वने मानि धकाः अष्टरत्न उपासक लं

मच्चं । धात्वै छु जुगः संत ? थये थये हे, थये हे थये
हे मतिइ लुइकाः चिया त्वना । भतिचा िपा सःतः
बिज्याःह्य थ्यन । जि नं वेंहे वने ला धकाः मतिइ वन ।
ह्वाः छकः ला त्वये हे माः । मखुसा न्हाबलें गथे जुयाः
मदुगु, छु जुया मदुगु थें जुयाहे च्वनी । मतिइ वना हे
च्वनी । धया, “जि नं व हे वयेला छु !”

“छःपि बिज्याःसा साप ज्यु सत्यदेवी निनिया
मन नं च्वनी । अष्टरत्न पाजुं छःपित व मंत्री भन्तेयात
लुसंकाच्चंगु । मंत्री भन्ते नं पल्लि कुतुं वयाः धाःपाः
जुइकाच्चन ।”

“अ वहे वयेका ..... ।” जि खँ कोछिना ।
स्वीटर निपाः स्वपाः फिना । ह्यासुगु रःग नं न्यया ।
बुल्हुं स्वाहानं ववहां वया । मोटरय् च्वना । जुइ
सडक थ्यन । स्वपु प्यपु स्वहाने गया । झझः धाःगु
कोथाय् फुक्क चीकातल । ह्याउँक देवनं छम्हसित
फायेका तल । व अष्टरत्न तोपुया तःगु धकाः भालपी
माहे माल । जि ववथाय् तुं गां भुनाः सुंक फेतुना । देवनं
फायेकातःम्ह, देवनय् छाने नुगःपायाथाय् चकु, छचालं
देवा, छचालं किजा, केहेँ म्हाय्पि काय्चापिसं चाः-
हिलाच्चंगु । गुलि ह्वयाच्चपि । गुलि धर्यं तयाः मिखां
छुं धाये मफयाच्चपि । कपाय्वा लासा कुं छकू मि नया-
च्चन । लासाय् दुनेया कपाय् कुचा कुचा लिकयाः
मिमनयेकेत सनाच्चन । जिगु मनय् हिगिमिगि हिगिमिगि
खँ म्वय्म्वय् छ्यात । नुगः तज्याइथेँ च्वन । जितः नं
हृदयाघात जुइ धकाः ग्यात । जि मिखा तिसिना ।
मिखा जायावल । रःगं मिखा हुया । जिगु न्हाःने
मुलपति थ्यानाच्चह्य अष्टरत्नं धाल, “मुथ ह्यापां मी व
कागति भपाबिज्याहुँ । जि आः डायोनिल छको सिबय्

मनया । सुगर वन्दोलय् वल । आमथे तुति पालि हीते
च्चंकाच्चने मज्यु । मीचुं व कागति भपाबिज्याहुँ ।”

जि मन मेखे छ्वयेत स्वया तर हानं च्यानमच्चंगु
ध्यःदेवाया जालय् हे तुलसिहः लुयावल । अष्टरत्न
उपासकं तुलसिहः बियाः जितः धाल, “द्विद्वि ग्वाः
नयेथेँ भपाबिज्याहुँ । साः जू । जितः ला थुकि हे सुगर
ठीक जुयाच्चन ।”

ह्वाउँसे च्वं तायाः जि रःगं छकः क्वातुक
न्यया । जि हानं कर्णदिपं अष्टरत्न उपासक लिसँ लिहां
वया । संघारामं भतिचा थुखे छगू पसलय् थेनवं धाल,
“बिज्याहुँ, कोका कोला छगः भपाबिज्याहुँ । थये
न्यासिवनेबलय् बोकाकोला छगः तोनां सुगर बरय् जुइ
मखु ।”

जितः दनाः लिहां वये मास्ते वल । भन्तेपि नं
सकलें उजुं बिमज्याः ।

“जितः आः पनीह्य सु ? सु जि जितः पनीम्ह ?
जि वने, बि जितः पने मते । जि हे थन लासा लायाः
थ्यनाथकागु जितः लिगने म्वाः बि ।” सत्यदेवी
द्विरह्या आवेगय् हालाः दुहां वल । ‘जितः छु याना-
थका जितः छु यानाथका जितः छु याना थका
धया” धाधां खल । जिगु मन छकः हानं इतिमिजि
कन । जि “अनिच्च” “अनिच्च” जप यानाः मन
चिना । मदुह्य मनूया निति ह्याया ह्वयाच्चनेगु प्वा
चाःह्याघात मिपाः लोमुकेथेँ अःखः जुइगु तकं बत
वाना । मदुह्यसित ला ह्वविमखु, पुण्यानुमोदन धकाः
माः ।

‘वा, छ थुखे वा । आः दकासिबय् थकातिम्ह हे
छ जुइ धुकल ।’ जानशोभा उपासिकायात सःता दिक्क
उपासकं धयाच्चन ।

“खः नि, सुन्दरी गुरुमांजु नंत । माहिलाया न दाजुम्ह संत, आः माहिला संत । थकालिम्ह जः ज्ञान-शोभा जुल ।” जि ल्याः चाः याना ।

भन्तेपि बिज्यात । आनन्दकुटीं जक बिमज्याः नि । जितः याकनं अनं वये जक मन जुल । थुबलय् हे अष्टरत्न उपासकया ख्वालय् च्वंगु देवं उलाबिल । घनाच्वंम्हर्थे च्वं ! पसलय् दनाः जितः स्वयाचवनीम्ह अष्टरत्न दं वल- जिगु मनय् ! तःदं न्ह्यः रेलया डिब्बाय् नापं तीर्थयात्रा यानाम्ह अष्टरत्न दं वल । मचाम्ह सुरेश दं वल । अने तने वने धुकूगु घटनात म्वानाः दं वल । मन मू हाल । उकिं हानं जि याकनं “मरणानुस्मृति” पाठ यायेत धया तर पी पिनि पिया हे च्वनेगु बिचाः- आनन्दकुटीयापि महानाम भन्ते, कुमार

भन्ते ! बिमच्याःनि जितः धाःसा फेतुनाथे फतुइ मफयावल । गोतुले मास्तिवल । अन च्वं च्वं जि नं याकनं सीथे च्वनावल । डयभेटीज बरय् जुल । बल्ल “मरणानुस्मृति” पाठ जुल । जि एकमनं पाठ याना । पुण्यानुमोदन जुल, जि श्रीकीर्ति विहारय् मां-बौया स्मृतिइ बुद्धगया देगःया प्रतिकृति तःगु अष्टमीव्रत दंगु, माघयात्राया ग्वसालय् श्रद्धा तःगु लुमंकाः पुण्यानुमोदनया लःधाः स्वयाचवना । लःथलय् च्वंगुलः तुलुलु हायाः बाताय् लानाचवन थुगु लोकय् च्वपि परिवार पिसं परलोकय् वने धुकूम्हसित पुण्य तोतावं च्वन- !

इवं वो जातिनं होतु सुखिता होन्तु जातयो !

बुद्ध छम्ह वैज्ञानिक नं खः

-पूर्णकाजी ताम्राकार

नेपाःया वंता बोतिपाखे छगू तःधंगु व चकंगु शालबन दु । थन लुम्बिनी धयागु अतिकं बांलाःगु केब छगू दु । कपिलबस्तुयाह्य शुद्धोदन महाराजया त्वापांहा प्वाथय् दुम्ह लानि मायादेवी थःछे देवदह वंबलय् आकाशाकां व्यथा जुयाः थ्वहे केबय् थनि २५३५ दं न्ह्यः काय्मचा बुल । थ्वयात सिद्धार्थकुमार नां छुत । थ्वयागु जातः स्वःम्ह कौण्डिन्य ज्योतिषं थ्व मचा कित आपालं देशादे त्याकाः चक्रवर्ती जुइ, मखुसा छम्ह प्रख्यातम्ह संन्यासी जुयाः जगत प्राणीया उद्धार याइ च्काः भविष्यवाणि यात । मचाबले निसं सिद्धार्थ तसकं

कुशाग्र बुद्धिम्ह जुयावल । वयागु बिचाः शक्ति तचोकं क्वातु व नेल्लाः । व न्ह्याबलें नायू पह वयेकाः गम्भीर जुयाः एकान्तय् च्वनाः बिचाः यानाचवनी । वयागु थ्व बानि सिधेकाः संन्यासी जुयावनी धकाः ग्यानाः महाराज थःगु कुल थामय् यायेत यशोधरानाप इहिपाः यानाबिल । वया राहुल धयाम्ह काय् छम्ह नं दत । वयागु न्हापांसिं विचाःसागरय् दुविनाचवनीगु बानी गबलें तोमफिउ । लाय्कुलिइ कुनातःम्ह पिहाँ वंबलय् छम्ह उसाय् मदुम्ह, छम्ह ला हय्हय् कुम्ह धुसिम्ह ज्याथः, छम्ह सिथं यंका च्वंम्ह सीम्ह अले छम्ह शान्तम्ह संन्यासी थ्वदुक खनाः

(वर्ष १९ अङ्क १० बाट क्रमशः)

थाइल्याण्डको संघव्यवस्था

प्रबन्धक - सोमदेत् फ्रा. जानसंवर
(थाइल्याण्डका संघराजा)

बु.सं. २४४५ को कानून अनुसार थाइलैण्डको भिक्षु-संघ क्षेत्रस्तरीय, जिल्लास्तरीय, ग्रामस्तरीय विहारस्तरीयको एकाइहरूमा व्यवस्थित भयो। चारजना सोमदेत् फ्रा राजगण (चारगणमा प्रत्येकका) निरीक्षक र चार उपनिरीक्षकहरूको महाथेर समागम पनि गठित भयो। यो उच्चस्थ संगठन राजालाई धर्मसम्बन्धी सुझाव दिने र भिक्षुसंघको सामान्य शासक (सरकार) को रूपमा काम गर्दछ। भिक्षुसंघको व्यवस्थासँग सम्बन्धित कुरा महाथेर समागमको कमसेकम ५ सदस्यहरूको उपस्थितिमा बसेको सभाले पारित गरेको कुरालाई राजाज्ञाको रूपमा लागू गर्दछ। यस महाथेर समागमले गरेको निर्णय सर्वोच्च र मतभेद अयोग्य हुन्छ। यो महानगरीय व्यवस्था झैं मान्य हुन्छ। अंचलहरूमा यसको कार्यान्वयन र प्रचारको अभिभारा उच्चस्थ भिक्षुहरूको सम्ूहले बनेको क्षेत्रस्तरीय, अंचल स्तरीय, जिल्लास्तरीय र ग्राम, टोल स्तरीय गण र विहाराधिपति भिक्षुहरूको हुन्छ। यस्ता गणहरू माथि उल्लेख गरे झैं चार वर्गमा विभाजित छन्। प्रत्येकमा एक गणप्रमुख हुन्छ। कुनै कुरामा आपसी मतभेद भएको खण्डमा राजाज्ञा लिइन्छ। यस्ता घटनाहरूको संकलन अमुक शासनकालीन संघ प्रशासनको नामले प्रकाशित गरिन्छ। यहाँनिर जिज्ञासा हुन सक्दछ कि किन संघराजाको उल्लेख नभएको र महाथेर समागम नै किन राजसभाको रूपमा उल्लेख भएको होला? कुरा निम्नलिखित किसिमले छ।

बु.सं २४४५ मा धार्मिक कानून पारित हुँदा संघराजाको पद खाली रहेको थियो। पहिले स्थापित संघराजाको पद राजा मुकुटद्वारा स्थापित बोधिविहारका सोमदेत् महासमणचाउ जिनोरससम्म रह्यो। मौसुफ भिक्षुको देहान्त भएदेखि त्यो पद राजा चुलालङ्करणले अर्को आफ्नो गुरु वातबवनका सोमदेत् फ्रा महासमणचाउ क्रमफूया पवरेस वरियालङ्करणलाई उक्त पदमा पदासीन नगरेसम्म खाली थियो। वहाँपछि भदन्त पुस्सदेव त्यस पदमा पदासीन भए। वहाँपछि फेरि एकचोटि केही समयको लागि उक्त पद रिक्त रह्यो।

महाथेर समागम राजाका सल्लाहकार भनिएको मा, धार्मिक कानून पारित हुनुभन्दा पहिले पनि संघराजा वा गणका निरीक्षकहरू सोझै भिक्षुसंघको प्रशासनको काम गर्दथ्यो। यो धार्मिक मामिला सम्बन्धी एक गृहस्थ मन्त्रीको काम थियो। अर्को शब्दमा भन्ने हो भने वस्तुतः संघमामिलाका प्रशासनको काम राजा स्वयंको मानिन्छ किनकि मौसुफ धार्मिक व्यवस्था मिलाउनु आफ्नो कर्तव्यहरूमध्ये एक ठान्दछन्। यसको प्रमाण हामीले सुखोदय (सुखोथाइ) कालको अन्त्य भएको बेलामा खोज्नुपर्छ जुन बेलामा खोज्नुपर्छ जुन बेला धार्मिक व्यवस्था विभिन्न ठूलाठालूहरूको हातमा रहेको थियो। राष्ट्रको पुनर्निर्माणको क्रममा राजाले धर्मको पनि पुनर्व्यवस्था गर्नु आवश्यक थाने। सरकारको मद्दत विना भिक्षुसंघले मात्र आफ्नो प्रशासन चलाउन नसक्ने

श्व लायपूया मन फातापुल । श्व प्यंगू दृश्यं प्रभावित
जुयाः छन्हु थः नं म्हंमफइ तिति, ज्याथः नं जुइ तिति
एवं थःगु अमूल्य जीवन व्यर्थ फुनावनी तिति धयागु
ध्वाथुयेकाः सिद्धार्थ कलाः काय्या माया जालय् तमक्यसे
लायकूया धनदौलत एवं आराम ऐश्वर्ययात तिलाञ्जली
बियाः चक्रवर्ती जुयेगु मतिइमतसे जगतोद्वार यायेगु
उद्देश्यं संन्यासीया लँपु लियेगु कोछित ।

ततःधॉपि सःसिउपि धाको सिउको धुरन्धर
विद्वान्पि वैरागी, योगी व संन्यासीपि नाप बुलाजुल ।
ईपिनाप अने तने प्रकारं छलफल व शास्त्रार्थ यानाः
सल्ला साहुति व्याकल । अथे नं सिद्धार्थयात वित्तसु
मदु । अनलि छुं छांमनसे ध्यानय् चवनाः गथे याःसा श्व
संसारय् दुःख फुकाः जगत् प्राणीया कल्याण व मङ्गल
याये फइ धयागु उपाय मालाः लुयेकेत घनघोर तपस्या
यात । तःन्हुतक छांलाःगुलि नये पित्यानाः कंलाय्
जुइक गलय् जुजुं बनावनी थें च्वंक स्वये हे मजियाः
गंसि जुल । जिवं फयां फये मफयेक थुभनं सास्ति नयागु
व्याकक निरर्थक व व्यर्थ जुल । उँकि सुजाता मयजुं
दोहलपे हःगु खीरं थःगु द्यांलाः चफुत । खीर भोजन
नयाः सुथांलाकक थःगु म्ह बल्लाकल । थुकथं धिसिमिसि
धायेक थःगु जिउ थकयाः तिति सिना हे थवने माःसां
थःगु आञ्जु ध्वदुयेकां तुं पार याये धयागु दूढ संकल्प
यानाः हानं ध्यान व तपस्या यात । ऐश आरामय्
दुनाच्चंसां छति सन्तोष मदु अले जिवय् दुःख कष्ट
बियाः न्ह्याको सास्ति नःसां मनय् शान्ति मदुगुलि थःगु
उद्देश्य पूर्वकेत थुकिया दथु लँपु लिनाः पलाः न्ह्याकेगु
कुतः यात ।

थुकथं ध्यानभावनाय् च्वंबलय् वयागु न्ह्याःने
आपालं सांसारिक न्ह्यासः व समस्या वंचल । मनय् तर्क

वितर्कयायां नित्तु निलाचवंगु व स्वत्तु स्वयाचवंगु हरेक
समस्याया गथः फयँफयं वम । थुभनं गुबलेनिसें वं
वैज्ञानिक ढङ्गं बिचाः यानायकेगु स्वत, उबेलेनिसें
वयागु न्ह्याःने न्हापा सुनानं मखनाः लुमंके मफुगु त्वपुया
चवंगु तथ्यत अनुसन्धान यानाः उलाः धमाधम पत्ता
लगय्यानाहल । अन्तय् ब्रह्माण्ड (Cosmos) तक वं
थ्यंके फत । श्व ब्रह्माण्डय् दयाचवंको सकतां बस्तुया
सीमाना दु तर थुकिया छता धाःसा शून्य महाशून्य,
अपरम्पार, असंख्य, अनन्त, निराकार जुयाः सीमाना हे
ध्वदुके मफुत । श्व जगतय् त्रूपि धाको प्राणिपि छन्हु
मखुसा छन्हु अवश्य मसिसे हे मगाः, सदां स्वानाचवने
मदु थें थुजोगु असम्भव व निरर्थक सिधे मालीगु उपाय
मालेगु ज्याखँय थःगु मस्तिष्क छयलाः मगज सेनाःवेँसू
वयाः नं मुत्तामदउगु विषयय् बिचाःयायेगु हे तोतल ।

श्व ब्रह्माण्डय् वं लः, फय्, मि, चा व सर्गः
गबलेँ स्यनाः हिलामवनीगु न्याता तत्त्वया अस्तित्व
यगानाचवंगु लुयेकल । लः व चा मिखां तिफयाये फु अले
फय् व सर्गः धासा मफु । मि छता च्याइगु अवस्थाय्
खंके फइ । फय् व सर्गः रंग मदयाः मिखां तिफयाये
मफु, गुकिया पुखुलिइ प्राणिपि दुबिनाः सासः ल्हाल्हां
थःपिनि प्राण ल्यंकाचवन । थुपि गथे जुयाः दत, अथे
याःसा गथे जुइ धकाः परीक्षा यानाः स्वयायंकू बलय्
थःगु प्रतिभाया बलं संसारय् बिना हुनि छुं नं बस्तु दइ
मखु धयागु प्रतीत्यसमुत्पादया सिद्धान्त ध्वाथुयेकल ।
श्व संसारय् दुःख गथे जुयाः दत धकाः ध्यानं बिचाः
यानास्वबलयेय् दुःख कष्ट फुक्क मनूतय्गु स्वार्थी बानि
व्वलंगु सिधेकल । फल स्वरूप चतुरार्य सत्यया लँपु
लिउसा दुःख मदयाः विश्वय् श न्ति जुइगु खंकल ।

क्रमशः

वीरद्वार गतिविधि

[नेपालीभाषा]

कार्यक्रमको उपादेयता

२०४८ फागुन ६, काठमाडौं-

यहाँको आनन्दकुटी विहारमा भएको बुद्धपूजामा महास्थविर भिक्षु अश्वघोषले भन्नुभयो- “आ-आपनो दैनिक कार्य र समस्यामा अल्झिएर असल कार्यतिर मन लगाउन फुर्सत नभएका हाम्रा नेपालवासीहरूका लागि बौद्ध विहारहरूमा भएका बुद्धपूजादि कार्यक्रमहरू पनि ज्यादै मूल्यवान् भएका छन् । बुद्धपूजा र धर्मदेशना हुन्जेल भएपनि अतल कार्यतिर संलग्न हुने यो सुअवसर भएको छ । यसैले यस्ता कार्यक्रमहरू समाजको लागि उपयोगी सिद्ध भएका छन् ।” भिक्षु कुमार काश्यप मह.स्थविर समक्ष शीलप्रार्थना भई शुरू भएको उक्त कार्यक्रममा धर्मदेशना गर्दै भिक्षु कोलितले भन्नुभयो- “बुद्धको उपदेश अनुसार संसारमा सबैभन्दा ठूलो लाभ नै आरोग्य लाभ हो । आचरण राम्रो भएका व्यक्तिमा व्याधि कम हुने हुन्छ अतः बहुश्रुत भई सबैको हित गर्नेतिर लाग्नुपर्छ ।” त्यही बेला उपासक भाइकाजिले बुद्धपूजामा उपस्थित भएको हुनाले दानशील आदि गुणको बृद्धि भएको कुरा बताउनुभयो र भिक्षु संवेग-कीर्तिले पनि धार्मिक उपदेश जीवनको लागि अत्यावश्यक भएको कुरा बताउनुभयो ।

विश्वशान्ति स्तूपको पुनर्निर्माण हुने

२०४८ फागुन ३, कास्की -

निर्माण भई पूर्ण भएको अबस्थामा सरकारद्वारा

भत्काइएको पोखराको अनदुडाँडाको स्तूप पुनर्निर्माण हुने भएको छ । बुद्धधर्मका विभिन्न संप्रदायहरूद्वारा आफ्नापनो विधि अनुसार पूजागरी गरिएको विश्व-शान्तिस्तूप पुनर्निर्माण उपसमितिको आयोजनामा एक समारोह संपन्न भयो । जापानको बौद्धसंस्था निप्पोनजान म्याहोजीका गुरु निसिदात्सु फुजिको प्रेरणामा र भूतपूर्व उपमन्त्री मीनबहादुर गुरुङको सक्रियतामा निर्माण भएको सो स्तूप पुनर्निर्माण हुने यस कार्यक्रमको सिलसिलामा भएको शान्ति पूजापछि विश्वशान्ति स्तूप पुनर्निर्माण राष्ट्रिय समितिका अध्यक्ष भिक्षु सुदर्शन महास्थविरले बुद्धको उपदेश अनुसार बितेका कटुतालाई बिसरेर नयाँ प्रभातलाई लिएर स्तूपको छिटो निर्माण गर्नुपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

सो बेला जापानको निप्पोनजान म्याहोजीका गुरु मात्सुया हिगीले बुद्धधर्ममा त्रिरत्नको महत्त्व विषयमा चर्चा गर्दै त्यस कार्यक्रममा सरिक हुन पाएको मा खुशी व्यक्त गर्नुभयो । पुनर्निर्माण समितिका महासचिव तिलकमान गुभाजुले स्तूप शान्तिको प्रतीक भएको ले शान्ति कुनै जातजाति, धर्म वा संप्रदायमा सीमित हुँदैन भन्नुभयो । यसंगरी जापानका किनियो कुनियाका प्रतिनिधि मासुइ सुसुमुले विश्वशान्ति स्तूपको महत्त्वबारे चर्चा गर्नुभयो । समितिका सचिव प्रकाशमान गुभाजुद्वारा संचालित सो समारोहमा विश्वशान्ति स्तूपको भग्नावशेष-मा विभिन्न धर्म संप्रदायका प्रतिनिधिहरूद्वारा फूल लावा छरेर पुनर्निर्माणको सफलताको कामना गरिएको थियो ।

शोकसभा

२०४८ पौष ४, चितौन -

यहाँको तीनखोले क्षेत्रपुर स्थित बौद्धधर्म सेवा समितिले नारायणगढ चितवन विहारका संस्थापक एवं अध्यक्ष आशाकाजी वज्राचार्यको निधनमा एक शोकसभा गरी दिवंगत को पुण्यस्मृतिमा एवं शोकसन्तप्त परिवारमा समवेदना प्रकट गर्‍यो । सभापतिको आसनबाट समितिका अध्यक्ष देवेन्द्र गुरुङले स्व. आशाकाजीले बुद्धधर्मको निरन्तर अवलम्बन एवं सेवा गर्दै आउनुभएको कुरा बताउनुभयो । ७१ वर्षीय स्व. आशाकाजीको निधनमा श्रद्धाञ्जली स्वरूप १ मिनेट मौन धारण गरिएको थियो ।

समवेदना

२०४८ फागुन १७, काठमाडौं-

यहाँको ओम् बाहाल टोल स्थित मंजुश्रीनक महाविहार संरक्षण सुधार संघले उक्त संघका दोश्रो थकाली बुद्धरत्नशाक्यको ८० वर्षको उमेरमा देहावसान भएको मा शोकसन्तप्त परिवारमा समवेदना प्रकट गरी एक शोक सभाको आयोजन गर्‍यो । विहार थकाली दानरत्न शाक्यको सभापतित्वमा भएको उक्त समामा संघका उपाध्यक्ष पूर्णरत्न शाक्य लगायत उपस्थित भएका सबैले श्रद्धाञ्जली व्यक्त गर्दै १ मिनेट मौन धारण गरिएको थियो ।

वज्राचार्य गुरुहरू गृह्यहर्ष, कर्णहर्ष र मोतिरत्न द्वारा दुर्गतिपरिशोधन धारणी पाठ भएको सो बेला संघका सदस्य-सचिव सुवर्ण शाक्यले मरण अवश्यम्भावी भएको कुरा बताउँदै जीवित कालमा सत्कर्मतिर लाग्नुपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

स्वागतसमारोह

२०४८ फागुन २८, काठमाडौं -

यहाँको मंजुश्रीनक महाविहार संरक्षण सुधार संघले नवगठित लुम्बिनी विकास कोषका सदस्यहरूको सम्मानमा स्वागत समारोहको आयोजना गर्‍यो । भावनात्मक र सांस्कृतिक दुबै प्रकारको विधिद्वारा स्वागत गरिएको सो बेला सदस्य भिक्षु ज्ञानपूर्णक उपाध्यक्ष प्रा. सूर्यबहादुर शाक्य, सदस्य-सचिव आशाराम शाक्य र कोषाध्यक्ष मणिहर्ष ज्योति कंसाकारले आफ्नो मनोव्य व्यक्त गर्दै लुम्बिनीको विकासको लागि तदारूखताका साथ काम भइरहेको र लुम्बिनीमा बौद्ध वातावरण त्याई अन्तर्राष्ट्रिय स्तर कायम हुने गरी गुरु योजना अनुसार काम गर्न कटिबद्ध रहेको कुरा बताउनुभयो र यस कुरामा सम्पूर्ण शुभेच्छुक नेपालीहरूले पनि हस्तेमा हुँसे गरी सघाउनुपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

सो बेला स्वागत भाषण गर्दै संघका सदस्य-सचिव सुवर्ण शाक्यले लुम्बिनीको विकास भौतिक आधारमा मात्र नभै बुद्धको उपदेश अनुकूल हुने किसिमले धनी, गरीब, शिक्षित अशिक्षित सबैको लागि तीर्थस्थलको रूपमा हुनुपर्ने कुरा बताउनुभयो । त्यसरी नै धन्यवाद ज्ञापन गर्दै संघका कार्यकारिणी सदस्य भूतपूर्व मन्त्री जुलूमकाजी शाक्यले गुरुयोजना अनुसार त लुम्बिनी विकासको कार्य गर्नुपर्छ नै त्यसको साथै लुम्बिनीसम्म जाने आउने बाटोघाटो र पुल आदि समेतमा ध्यान राखी कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने कुरा बताउनुभयो ।

बुद्धधर्मका विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्यपरीक्षण

२०४८ फागुन १७, ललितपुर-

नागबहालको स्वास्थ्य सेवा समितिको तत्त्वाव-

धानमा बौद्ध परिग्रहि कक्षासा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको डा. रसना शाक्यबाट नानी शोभा शाक्यको सहयोगमा कान, आंखा र घांटीको निशुल्क परीक्षण गर्नुका साथै उपचारको लागि आवश्यक सरसल्लाह समेत दिइयो । उक्त समितिद्वारा बेलाबखतमा स्वास्थ्य विषयक फिल्म प्रदर्शन र विशेषज्ञहरूद्वारा प्रवचन गराउने समेत भएको थियो ।

बिहार पूजा

२०४८ फागुन ६, काठमाडौं-

यहाँको तःननि स्थित वज्राचार्य मिलन केन्द्रको आयोजनामा काठमाडौंका महायानी परम्परा अनुसार कूडाकर्म गर्नुपर्ने सम्पूर्ण विहारमा बिभिन्न ठाउँका नरनारीहरू सरिक भई प्रोशिसनको रूपमा पदयात्रा गरी पूजा भएको थियो । वज्रयानी विधि अनुसार स्वयम्भू स्थानमा पूजा शुरू गरी शब्दं न स्थानमा विविध नैवेद्य एवं पिण्डपात्रादि अर्पण गरी पूजा गरिएको सो बेला मूल पुरोहितको रूपमा केन्द्रका अध्यक्ष देवेन्द्र वज्राचार्य स्वयं रहेको र संया वज्राचार्य तथा सुश्री नानू डंगोलद्वारा अर्घाचन भएको थियो । मिलनकेन्द्रका उपाध्यक्ष विजय रत्न वज्राचार्यद्वारा मार्ग प्रदर्शित उक्त पूजामा सांस्कृतिक गुंला बाजं तथा विसर्जनका प्रतीक पंचताल वाद्य स्थानीय ऊं बाहाल टोलको सांस्कृतिक वाद्य संचालक समितिद्वारा प्रबन्ध गरिएको थियो ।

[नेपालभाषा]

सफू उलेज्या जुल

१११२ चित्तलेश्व ३, यल-

थनया बवःबाहाःया विहार सुधार समितिया चत्ताल्य पं. हेमराज शाक्य चव्या. विज्याःगु 'इल्हनय

सम्यक्' व धर्मरतन शाक्यं चव्याविज्याःगु हिरण्यवर्ण महाविहारया संक्षिप्त परिचय निगु सफूया उलेज्या त्रिभुवन विश्वविद्यालयया भूतपूर्व उपकुलपति व लुम्बिनी विकास कोषया उपाध्यक्ष प्रा. सूर्यबहादुर शाक्यं उलेज्या यानाविज्यात ।

उब्यलय सफूचवमिपिसं थम्ह थम्हं चवयागु सफूया विषयय थःथःगु आशय व सांस्कृतिक परंपरायात कयाः नेपाः संस्कृति धनिगु खँ सिद्ध यायेगु कुतः याना विज्यात । अथे हे सफूया विषयय विवरण अ्यसे सत्य- मोहन जोशी व प्रा. आशारा शाक्य पाखें लेखकापिम् प्रतिभा व साहित्यिक एवं सांस्कृतिक क्षेत्रय वसशोलपिसं यानाविज्याःगु देनबारय महत्त्वपूर्ण न्ववु प्रस्तुत जुल ।

समिति स्वन

१११२ सितलागा १३, यल-

देय्दंसं स्वांयापुन्हीवा लसताय यल नगरव्यापी थो थो पुस्तकालय व क्लबया दथुइ जुयावयाचवंगु बुद्ध व बुद्धधर्म संबन्धि न्ह्यसः लिसः कासा तुजं व प्रबावकारी थंगं थुखुसी नं न्ह्याकिगुया लागी थौंतकया दुने कासाया आयोजना याये धुकूपि पुस्तकालय व क्लबपाखें छह्य छह्य प्रतिनिधि दुजःया रूपय दुश्याकाः न्ह्यसः लिसः कासा मूल समिति स्वन । श्वहे समितिया दुजःपि मध्यय गुम्ह दुजःपि दुगु छगू कार्यसमिति नं स्वंगु जुल । थुकी नायः, न्वकु, मूछांजय, व द्यंजंजयल्य छसीकथं . हिरण्य पुस्तकालयया दीपक वज्राचार्य चन्यपूर्य पुस्तकालयया श्रीकृष्ण महर्जन, बौद्ध पुस्तकालयया यज्ञमान शाक्य, आह्वान पुस्तकालयया किरण शाक्य व युवा पुस्तकालयया ज्ञानी राजा शाक्य चवनादीगु दु धाःसा मेपि युवक बौद्ध मण्डल, आलोक पुस्तकालय, अध्ययन मण्डल व जन- जागृति पुस्तकालयया पाखें क्रमशः देवराज वज्राचार्य, भाजुरतन शाक्य, उत्तररतन शाक्य व नरेन्द्र डंगोलपि मू

(त्यं अन्तिस कभरय)

दुजः जूगु दु । थुगु समितिद थुगु कासाया स्वसाः स्वेष
धुंकूपि, स्वसा, स्वहा व स्वसाः स्वया यंकीपि पुस्तकालय,
क्लव व अध्ययन संस्थापाखें छम्ह छम्ह प्रतिनिधि दुजःया
रूपय् दुध्याकेगु प्राधान दु । नापं समितिया विधानकथं
स्वसाःखलःपाखें पवेन नायः व स्वयां ल्हापाया स्वसाखलः
पाखें न्वक्व ज्वागु नं व्यवस्था जूगु छः ।

वार्षिकोत्सव व संघदान

१९९२ चित्लाख्व न, वे-

अनया ऊं बावाःस्वाःमा मञ्जूशीनक महाविहार
संरक्षण सुधार संघया च्याक्वःगु वार्षिक समारोह संघदान
विहारया थाकुलि दानरत्न शाक्यया सभापतिव्यय
संपन्न जुल । वे दुनेया प्यन्हुया अनिचार्यं प्रव्रजित ज्वा
माःगु विहारतय् इच्छी स्वापूतयाः बौद्ध जगतय् थुगु
बुद्धया उपदेशयात व्यावहारिक रूपं थुलं तयेगु ताः कथं
भुखुसीया वार्षिकोत्सवय् पोखरा, पाल्पा, धरान, भोजपुर,
कल्लेरी, ग्राहघाट, ... व ..... यास्य
विहारं स्वम्ह स्वम्ह प्रतिनिधिपित ग्रामन्वण यानाः
वम्पोलपित नं विहार संघया १७२ छेंरवाया वन्धुपि
सरह संघदान प्रदान यात । मञ्जूशीनक महाविहार
परिवार मध्यय् सछि व च्याम्हसिनं उगु संघदानया
व्याह्वलय् दानप्रदान याःगु छः । संघया गुरु पुरोहित
पिनिपाखें दानगाथा पाठया नापे बौद्ध स्तोत्र पाठ नं जूगु
उगु इलय् संघया उपाध्यक्ष पूर्णरत्न शाक्यं भगवान्
तथागत व पाहींपित्त माल्यार्पण जूगु छः ।

उच्यलय् संघया सदस्य-सचिवपाखें आयव्यय
सहित वार्षिक प्रतिवेदन प्रस्तुत जूगुया नापं संघया दुजः
जुलुमकाजी शाक्यं सुभाय् न्वचु प्रस्तुत जुल । थये हे
(रयं न्हापांगु कभरया लिउने)

Postage Stamp

TO

वितरण हुन नसकेमा किर्ता पठाउनुहोला ।

“आनन्दभूमि”

पत्र संजूषा ३००७

काठमाडौं,

नेपाल ।